

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในต่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในต่างประเทศที่สำคัญในประวัติศาสตร์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคริสตจักรกับอาณาจักรในยุโรปยุคกลาง และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรของอิสลามกับอาณาจักรในดินแดนตะวันออกกลาง

ความสัมพันธ์ระหว่างคริสตจักรกับอาณาจักรในยุโรป

กำเนิดคริสต์ศาสนา (Christianity)

คริสต์ศาสนา เป็นศาสนาเอกเทวนิยม (monotheism) คริสต์ศาสนาเกิดจากการปฏิรูปลัทธิยิว พระคัมภีร์เก่า (Old Testament) ของลัทธิยิว เป็นเหตุให้เกิดพระคัมภีร์ใหม่ (New Testament) และพระคัมภีร์ทั้งสองนี้รวมเป็นพระคัมภีร์เล่มหนึ่งเรียกว่า Bible หรือ Holy Bible คริสต์ศาสนา มีคำจำกัดความโดยย่อว่า “ศาสนาแห่งความรักของพระเจ้า ศาสนาแห่งความรักของมนุษย์ อันพระเยซูคริสต์ (เยซู) ทรงเป็นผู้นำมาเผยแผ่แก่โลก” (เสถียร พันธรังสี, 2534, หน้า 327) พระคัมภีร์ใหม่ประกอบด้วยประวัติพระเยซู และคำสั่งสอนของพระองค์ ซึ่งเขียนโดยสาวก 4 คน รวมเรียกว่า พระกิตติคุณ (The Gospels) ประวัติการตั้งคริสตจักร (church) ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งรวมอยู่ในหนังสือกิจการ (act) และจดหมายเหตุของสาวกคนสำคัญต่าง ๆ เช่น เซนต์ ปอล (St. Paul) บทสุดท้ายของพระคัมภีร์ (apocalypse) เป็นคำพยากรณ์ถึงวันสิ้นโลก ซึ่งปรากฏเป็นนิมิตแก่ เซนต์ จอห์น (St. John) (นันทนา กบิลกาญจน์, 2541, หน้า 12)

ประวัติพระเยซู

มารดาของพระเยซู คือ มาเรีย มีคู่หมั้น คือ โยเซฟ ยังมีทันจะได้แต่งงานกัน ปรากฏว่า มาเรียมีครรภ์อันเนื่องด้วยพระวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ แต่โยเซฟเป็นคนยุติธรรม

ไม่ประสงค์จะทำให้ต้องอับอาย จึงตัดสินใจที่จะแยกกันอย่างเงียบ ๆ ในขณะที่เขาคิด ไตร่ตรองเรื่องนี้ ทูตสวรรค์องค์หนึ่งของพระเจ้า คือ เซนต์ กาเบรียล (St. Gabriel) มาปรากฏในความฝัน และให้โยเซฟรับมาเรียไว้เป็นภรรยา เพราะผู้ที่อยู่ในครรภ์เธอเป็น ด้วยพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เธอจะประสูติบุตรชายแล้วจงเรียกพระนามว่า เยชู เพราะ พระองค์จะโปรดมนุษย์ให้รอดจากบาป (หอพระคริสตธรรมแห่งประเทศไทย, 2505, หน้า 3)

ก่อนคริสตกาล 4 ปี ได้มีการสำรวจสำมะโนครัวทั่วแผ่นดิน โยเซฟพานางมาเรีย ผู้กำลังมีครรภ์แก่เดินทางมายังเมืองเบธเลเฮม (Bethlehem) กรุงเยรูซาเล็ม (Jerusalem) เพื่อไปขึ้นทะเบียนสำมะโนครัวที่นั่นเพราะเป็นเมืองแห่งบรรพบุรุษของเขา แต่ที่พักเต็ม จึงต้องไปอาศัยอยู่ในโรงวัว นางมาเรียจึงประสูติพระเยซูที่นั่น และเอาผ้าอ้อมพันกาย ให้นอนในรางหญ้าแทนพระอู่ เมื่อพระมหากษัตริย์เฮรอด (Herod) ทราบจากอำมาตย์ว่า จะมีผู้มีบุญมาเกิดและต่อไปจะได้เป็นใหญ่เหนือชนชาติอิสราเอล พระองค์ทรงคิด จะกำจัดกุมารนั้น จึงมีคำสั่งให้ทหารฆ่าเด็กผู้ชายในเมืองเบธเลเฮมที่มีอายุตั้งแต่ 2 ขวบ ลงมาให้หมดสิ้น แต่โยเซฟรู้ล่วงหน้าจากทูตสวรรค์ที่เข้าฝันให้พาครอบครัวหนีไปอยู่ อียิปต์ ครั้นเฮรอดสิ้นพระชนม์ โยเซฟจึงพาครอบครัวกลับบ้านเดิมที่เมืองนาซาเรธ (Nazareth) แขวงกาลิลี (Galilee) พระเยซูทรงดำเนินชีวิตอยู่ที่เมืองนาซาเรธ ในบริเวณ ทะเลสาบกาลิลี ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของปาเลสไตน์ในปัจจุบัน ทรงสอนหลักธรรม ในการดำเนินชีวิต ทำให้คนยกย่องเลื่อมใสคริสต์ศาสนา มาก ทรงดำเนินการสอนอยู่ 3 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 27-29 ทรงช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ให้ผู้คน จำนวนมาก ได้ทรงสอนหลักธรรมที่สำคัญ คือ จงปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างที่ต้องการให้เขา ปฏิบัติต่อตน ซึ่งเรียกว่า “Golden Rule” จงอภัยและให้ความรักแก่ศัตรู จงรักกัน ถิ่นพี่น้อง มีเมตตาต่อผู้อื่น จงตอบแทนความชั่วด้วยความดี รู้จักมีความหักห้ามใจตัวเอง จงอย่าเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอกและมีความโลภ ห้ามทำพิธีบูชารูปเคารพใด ๆ นอกจากพระเจ้า จงนึกถึงวันสำคัญ คือ วันตัดสินของพระเยซูในวันสิ้นสุดของโลก พระเยซูทรงเลือกอัครสาวกไว้รับใช้ใกล้ชิด 12 คนด้วยกัน คือ เจมส์ (James) ปีเตอร์ ซิมอน (Peter Simon) ซิมอน เดอ ซีลอด (Zemon de Zealot) แอนดรูว์ (Andrew) เจมส์ ลูกชายของอัลเฟียส (Alphaeus) จอห์น (John) ฟิลิป (Philip) โทมัส (Thomas)

บาร์โธโลมิว (Bartholomew) แมทธิว (Mathew) ยูดาห์ลูกชายของเจมส์ และ ยูดาห์อิสคาเรียด (Judas Iscariot) สาวกที่หักหลังพระองค์ (Tiersky, 1970, p. 80) อัครสาวกของพระเยซูทั้ง 12 คน เป็นกำลังสำคัญของพระเยซูในการออกประกาศศาสนา (เสถียร พันธรังสี, 2534, หน้า 328-346)

ในสมัยนั้น ชาววยังอยู่ในอำนาจของโรมัน แต่โรมันกับยิวเข้ากันไม่ได้ เพราะชาวยิวยึดมั่นว่า ควรจะมีพระเจ้าองค์เดียว ไม่ยอมรับเทพเจ้าของโรมันตลอดจน จักรพรรดิโรมัน จึงเกิดการไม่ยอมซึ่งกันและกัน คำสอนของพระเยซูทรงตรงต่อนิ พิธีรีตองที่ทรูหราฟุ่มเฟือยของเหล่าพระ (pharisees) และชาวยิวชั้นสูง (publican) พระองค์ทรงประณามความประพฤติที่ผิดทำนองคลองธรรมของคนเหล่านั้น และ ให้การสนับสนุนการถ่อมตนและการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ๆ ทรงเห็นว่า ความดี ของคน คือ การทำจิตให้บริสุทธิ์ มิใช่อยู่ที่การแสดงออกว่าเป็นผู้ที่เคร่งครัดในศาสนา จึงทำให้พระองค์เกิดศัตรูจำนวนมาก รวมถึงเหล่าขุนนางโรมันที่มีความเกรงกลัวว่า พระเยซูจะมาอยู่กรุงเยรูซาเลม พระองค์จึงถูกบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายโรมันกล่าวหาว่า ยุยงปลุกปั่นพลเมืองให้แข็งข้อก่อความวุ่นวาย ภายหลังจากที่ได้จับกุมพระองค์แล้ว ปอนติอุส พิเลต (Pontius Pilate) ผู้ว่าราชการโรมัน ซึ่งปกครองอิสราเอลอยู่ในขณะนั้น ได้จัดให้มีการพิจารณาคดีสินโทษพระเยซู ผลการตัดสิน คือ ให้นำตัวพระองค์ตรึงไม้ กางเขน พระเยซูจึงถูกตรึงไม้กางเขนให้สิ้นพระชนม์อย่างทรมาณในวันศุกร์ (เทียบเท่า เดือนเมษายน ค.ศ. 29) เมื่อทรงพระชนมายุได้ 32 พรรษา บนเขาโกลโกธา (Golgotha) ซึ่งอยู่นอกกรุงเยรูซาเลม หลังจากที่ถูกตรึงไม้กางเขนไปแล้ว 3 วัน พระเยซูทรงฟื้น ขึ้นมาจากหลุมฝังศพเสด็จขึ้นสวรรค์ (resurrection) และกล่าวกันว่าเสด็จกลับมาอีก ในวันสิ้นยุคของโลกเพื่อทรงตัดสินความดีความชั่วที่มนุษย์ก่อขึ้น (the last judgment) คริสต์ศาสนิกชนจึงมีการเฉลิมฉลองกันเรียกว่า วันเทศกาลอีสเตอร์ (Easter) โดยกำหนด เอาวันอาทิตย์ที่พระจันทร์เต็มดวงภายหลังจากวันที่ 21 ของเดือนมีนาคมในทุก ๆ ปี ตาม ความเชื่อของผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนาถือว่า พระเยซูทรงเป็นลูกพระเจ้า และเป็น พระเมสซิอาห์ (Messiah) ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า Christos อันเป็นที่มาของคำว่า Christ ทรงเป็นพระเจ้าเสด็จลงมาปรากฏพระองค์ในรูปกายมนุษย์ และทรงได้รับทุกข์ทรมาน แส่นสาหัสยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งปวง โดยการยอมถูกตรึงไม้กางเขนเพื่อทรงไถ่บาปของมนุษย์

พระเยซูทรงเห็นว่า พระองค์เป็นพระบุตรของพระเจ้า ทรงยกพระบิดาของพระองค์ว่าเป็นผู้ตัดสิน โขกชะตาของมนุษย์ที่จะประทานรางวัลแก่คนที่ทำความดี และพระบิดาจะประทานอภัยแก่คริสตศาสนิกชนที่ยอมรับและมีความศรัทธาในพระองค์ ถือว่าพระเยซูเป็นผู้แทนของพระเจ้า ถ้อยคำใด ๆ ที่พระเยซูพูดหรือแม้สาวกพระเยซูพูดในพระคัมภีร์ใหม่ ล้วนเป็นคำที่พระเจ้าคล้อยใจให้พูดทั้งสิ้นมิใช่ทรงพูดเอง คริสต์ศาสนาเป็นเอกเทวนิยม คือ สอนให้เคารพเทพเจ้าองค์เดียว แต่ภายหลังแสดงหลัก 3 ประการเป็นตรีเอกานุภาพ คือ พระบิดา (พระเจ้า) พระบุตร (พระเยซู) และพระจิต (พระวิญญาณ) และพยายามอธิบายให้รวมเป็นหนึ่ง นับเป็นสิ่งเคารพสูงสุดในคริสต์ศาสนา (นันทนา กปิลกาญจน์, 2541, หน้า 13-15)

การเผยแผ่คริสต์ศาสนา

คำสอนของพระเยซูคริสต์ (jesus christ) มีอยู่ในพระคัมภีร์ไบเบิล (Bible) โดยสาวกคนสำคัญ คือ เซนต์ ปอล (St. Paul) เป็นผู้วางกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติทางศาสนาให้สอดคล้องกับคำสอนของพระเยซู และจัดระเบียบระบบบริหารองค์การศาสนา ทำให้คริสต์ศาสนามีประสิทธิภาพเผยแผ่ออกไปต่างถิ่นอย่างกว้างขวาง (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 95)

สาเหตุสำคัญที่ทำให้คริสต์ศาสนาเป็นที่นิยม

คริสต์ศาสนาเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายเนื่องจาก คำสอนของศาสนาที่สอนให้คนทำความดี มีเมตตา มีความรัก ทุกคนมีความเสมอภาคในสายตาของพระเจ้า ทำให้คนยากจน และบรรดาทาสมีกำลังใจ มีความหวัง และมีศรัทธา มุ่งทำความดีเพื่อความสุขในโลกหน้าจะได้มีชีวิตอยู่ร่วมกับพระเจ้า รวมถึงการบริหารงานของศาสนาที่มีระเบียบวินัย มีประสิทธิภาพ มีเป้าหมายแน่นอน สถาบันศาสนา (christian church) ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 95-96)

การแพร่ขยายตัวของคริสต์ศาสนา

ระยะแรกโรมันได้ออกกฎหมายห้ามนับถือคริสต์ศาสนา คริสต์ศาสนาจึงใช้วิธีเผยแพร่คำสอนแบบใต้ดินตลอดระยะเวลาที่สามศตวรรษ ทำให้ในจักรวรรดิโรมันมีจำนวนชาวคริสต์ประมาณ 1 ใน 3 ของพลเมืองทั้งหมด จนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 4 คริสต์ศาสนาได้รับการอุปถัมภ์และสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ จึงทำให้คริสต์ศาสนาเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายทั่วยุโรป โดยมีเหตุการณ์สำคัญ ดังต่อไปนี้ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 98-101)

ใน ค.ศ. 313 จักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine, ค.ศ. 306-337) ทรงเห็นว่าการจะคุมอำนาจในจักรวรรดิโรมันได้อย่างมั่นคง จะต้องได้รับการสนับสนุนจากชาวคริสต์ จึงให้เสรีภาพในการนับถือคริสต์ศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป

ใน ค.ศ. 395 จักรพรรดิธีโอดอซิอุส (Theodosius, ค.ศ. 379-395) ได้ประกาศให้คริสต์ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติโรม

ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 จักรวรรดิโรมันตะวันตกเสื่อมสลาย บ้านเมืองระส่ำระสาย ไร้ผู้ปกครอง พวกอนารยชนเข้ามารุกรานหลายครั้ง นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้สถาบันศาสนาและพระสันตะปาปามีบทบาทในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนในด้านการเมือง การปกครองอาณาจักรเพิ่มขึ้น ใน ค.ศ. 452 พระสันตะปาปาลีโอที่ 1 (Pope Leo I) ทรงเกลี้ยกล่อมแม่ทัพฮันไม่ให้เข้าโจมตีกรุงโรมได้สำเร็จ เวลาต่อมาใน ค.ศ. 476 จักรพรรดิโรมิวรุส ออဂุสตุส (Romulus Augustus) ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายของจักรวรรดิโรมันตะวันตก ถูกพวกวิสิกอธ (Visigoths) ปลดออกจากตำแหน่ง กรุงโรมไร้ผู้ปกครอง พระสันตะปาปาจึงได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำกรุงโรมได้อย่างเต็มที่

ใน ค.ศ. 496 พระมหากษัตริย์โคลวิส (Clovis, ค.ศ. 481-511) แห่งราชวงศ์เมโรวิงเจียนของอาณาจักรแฟรงก์ได้เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาตามมหาลี พระสันตะปาปาจึงตอบแทนด้วยการรับรองการเป็นพระมหากษัตริย์ของโคลวิส

ใน ค.ศ. 751 เปแปงสถาปนาตนเองเป็นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรแฟรงก์ เป็นการเริ่มต้นราชวงศ์คาโรลิงเจียน และได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระมหากษัตริย์ตามพิธีทางศาสนาโดยพระสันตะปาปาซาคาเรียส (Pope Zacharias, ค.ศ. 741-752) นับได้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์แฟรงก์องค์แรกที่ได้รับแต่งตั้งจากพระสันตะปาปา ทำให้

พระมหากษัตริย์เป่าเป่ามีฐานะเป็น The King by the Grace of God and the Lord Anointed

ใน ค.ศ. 772 พระสันตะปาปาเอเดรียนที่ 1 (Pope Adrian I, ค.ศ. 772-795) มีเจตนาที่จะเน้นอำนาจที่แท้จริงของพระสันตะปาปาในฐานะประมุขของศาสนจักร ด้วยการประกาศให้ปีสมัยของพระสันตะปาปาเอเดรียนที่ 1 ใน ค.ศ. 772 เป็นปีสมัยในเอกสารต่าง ๆ แทนที่จะใช้ปีสมัยของจักรวรรดิโรมันตะวันออก ดังที่เคยใช้กันมา

ใน ค.ศ. 800 พระสันตะปาปาเลโอที่ 3 (Pope Leo III, ค.ศ. 795-816) ได้ถวายมงกุฎให้กับพระเจ้าชาร์ลเลอมาญ ในขณะที่พระองค์คุกเข่าสวดมนต์อยู่ในโบสถ์เซนต์ปีเตอร์ ที่กรุงโรมในวันคริสต์มาส นอกจากนี้ พระสันตะปาปาได้ทำพิธีราชาภิเษกทางศาสนาที่เคยทำให้จักรวรรดิโรมันในอดีต จากเหตุการณ์ในครั้งนี้ จึงเกิดปัญหาในภายหลังว่า ใครจะใหญ่กว่ากันระหว่างพระสันตะปาปากับจักรพรรดิ เสมือนว่าตำแหน่งจักรพรรดิของพระเจ้าชาร์ลเลอมาญได้มาจากพระสันตะปาปา การกระทำเช่นนี้ยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติตลอดมาในเวลาที่พระมหากษัตริย์รับตำแหน่งของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ นับได้ว่าเป็นก้าวแรกของทฤษฎีการเมือง ที่เรียกว่า ทฤษฎีดาบ 2 เล่ม (The Two Swords Theory) คือ ดาบเล่มหนึ่งเป็นของศาสนจักรที่มีอำนาจทางด้านจิตใจ ส่วนดาบอีกเล่มหนึ่งเป็นของอาณาจักรที่มีอำนาจทางร่างกาย

หลังจากเหตุการณ์ ค.ศ. 800 แล้ว พระเจ้าชาร์ลเลอมาญพยายามลดอำนาจของพระสันตะปาปา เช่น ใน ค.ศ. 813 พระเจ้าชาร์ลเลอมาญทรงแต่งตั้งพระโอรส คือ พระเจ้าหลุยส์ที่ 1 (Louis I) ให้เป็นจักรพรรดิร่วม โดยการสวมมงกุฎจักรพรรดิให้ด้วยพระองค์เอง เพื่อไม่ให้พระสันตะปาปาอ้างอำนาจการแต่งตั้งจักรพรรดิ แต่ทายาทของพระเจ้าชาร์ลเลอมาญไม่เข้าใจจุดประสงค์นี้ ใน ค.ศ. 850 พระเจ้าหลุยส์ที่ 1 (Louis I) จึงได้เดินทางไปยังวิหารเซนต์ปีเตอร์ที่กรุงโรม เพื่อขอให้พระสันตะปาปาสวมมงกุฎให้อีก

ความสำคัญและความมั่งคั่งของวัดและพระในคริสต์ศาสนา

ในประวัติศาสตร์ยุโรปยุคกลางวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา วัดมีอิทธิพลครอบงำวิถีชีวิตของประชาชน พระจึงมี

อิทธิพลและบทบาทสำคัญต่อทัศนคติของคนในยุคกลางที่มักจะคิดหรือทำสิ่งต่าง ๆ อยู่ในกรอบของศาสนาตามคำสั่งสอนของพระ ดังนี้ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 101-105)

เนื่องจากมีผู้บริจาคที่ดินให้แก่วัดจำนวนมาก วัดจึงมีธรณีสงฆ์ (papal state) เป็นจำนวนมาก ซึ่งในธรณีสงฆ์เหล่านี้ วัดจะมีอำนาจทุกประการในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจรวมถึงการเก็บภาษีอากรจากบุคคลที่อาศัยอยู่ในที่ดิน บุคคลที่อยู่ในธรณีสงฆ์จะเป็นคนของพระและอยู่ใต้กฎหมายพระ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับคนของพระในที่ธรณีสงฆ์เป็นไปตามระบบฟิวดัล ด้วยเหตุนี้วัดในคริสต์ศาสนาจึงมีมั่งคั่ง ร่ำรวย

พระในคริสต์ศาสนา มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตฆราวาสตั้งแต่เกิดจนตาย ผู้ที่ถูกพระลงโทษว่าบาตรไม่ทำพิธีเหล่านี้ให้ถือว่า เป็นการอัปยศอดสูและอัปมงคลตลอดทั้งวงศ์ตระกูล ดังนั้น คริสต์ศาสนิกชนตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงคนสามัญ จึงเกรงกลัวจะถูกพระคว่ำบาตรมากกว่าถูกบ้านเมืองลงโทษ

รัฐบาล โรมันให้อำนาจพระพิพากษาคดีพิพาทหรือลงโทษพระด้วยตนเอง ต่อมาเมื่อคริสต์ศาสนาแผ่ขยายไปยังเมืองอื่น ๆ อำนาจของพระในการพิพากษาคดีจึงมีตลอดไป ซึ่งก่อให้เกิดความยุ่งยากหลายครั้ง ระหว่างศาลของพระกับศาลของบ้านเมือง

นอกจากนี้ คริสต์ศาสนามีหลักสำคัญอยู่ที่การเชื่อพระเจ้า เมื่อพระเป็นผู้แทนของพระเจ้า ดังนั้น พระจึงมีอำนาจและอิทธิพลเหนือหัวใจของคนมากกว่าพระมหากษัตริย์ ยิ่งในยุคกลาง พระมีพลังถึงกับยุให้พลเมืองเป็นกบฏได้ง่าย ด้านครรัฐใดเป็นศัตรูกับพระนครรัฐอื่น ๆ ที่เป็นศัตรูจะยกขึ้นเป็นเหตุในการร่วมมือกันรบกับรัฐนั้น ฉะนั้นพระมหากษัตริย์ทั้งหลายจะไม่กล้าวิวาทกับพระ จำต้องยอมพระและอยู่ในคำสั่งของพระ

ฉะนั้น ยุคกลางจึงได้ชื่อว่าเป็นยุคแห่งศรัทธา (age of faith) เพราะประชาชนมีความเชื่อในคำสั่งสอนของพระอย่างไม่มีข้อสงสัยหรือโต้แย้งใด ๆ ถ้าผู้ใดคัดค้านหรือมีความคิดก้าวหน้าเกินกว่ายุคสมัยจะถูกลงโทษอย่างรุนแรง ด้วยวิธีขับพวชนิยกรรม (excommunicate) คือ การขับบุคคลออกจากศาสนา ด้วยการห้ามประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ถูกตัดขาดจากสังคมและเป็นที่ยกเว้นของศาสนิกชนทั้งหลาย หรือด้วยวิธีอินเทอดิก (interdict) คือ การขับกลุ่มบุคคลหรือประเทศออกจากศาสนา ไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาใด ๆ ในเขตนั้น ห้ามประเทศอื่น ๆ ติดต่อกับสัมพันธ์ไมตรีด้วย

บทบาทและความสำคัญของพระสันตะปาปาหรือพระสังฆราชกรุงวาติกัน

บทบาทและความสำคัญของพระสันตะปาปา ซึ่งเป็นพระสังฆราชและเป็นประมุขของศาสนจักร มีดังต่อไปนี้ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 105-107) พระสันตะปาปา (Pope) เป็นประมุขสูงสุดทางคริสต์ศาสนา ทรงประทับที่โบสถ์เซนต์ปีเตอร์ ณ กรุงวาติกัน ประเทศอิตาลี พระสันตะปาปามีความศักดิ์สิทธิ์มาก เปรียบเสมือนตัวแทนของพระเจ้า แต่เดิมในสมัยอาณาจักรโรมันโบราณ พระสันตะปาปาไม่เคยก้าวก้าวย่านาจอของโรมัน เพราะต้องพึ่งอำนาจทางโลกของอาณาจักรในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา เมื่อสมัยพระเจ้าคอนสแตนตินแห่งกรุงคอนสแตนติโนเปิล ยังทรงพระชนม์อยู่ การจะแต่งตั้งสังฆราชจะต้องได้รับ การอนุมัติจากพระมหากษัตริย์จึงจะเป็นสังฆราชได้ แต่หลังจากพระเจ้าคอนสแตนตินสิ้นพระชนม์ พระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นอย่างมาก และได้ออกคำสั่งกับสังฆราช ทำให้สังฆราชไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของสังฆราช คือ พยายามทำให้หลุดหลุดพ้นจากอำนาจของพระมหากษัตริย์

ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 เมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลาย ไม่มีรัฐบาลกลางที่จะให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ องค์การคริสต์ศาสนาซึ่งมีพระสันตะปาปาเป็นประมุข จึงได้เข้ารับภาระคุ้มครองดูแลประชาชนที่ต้องการที่พึ่ง ดังนั้น ในแง่ของการเมืองการปกครอง องค์การคริสต์ศาสนาจึงเป็นเพียงอำนาจเดียวที่มีบทบาทสำคัญเป็นปีกแผ่นกว้างขวางในดินแดนโรมันยุคนั้น

นอกจากนี้ อำนาจของพระสันตะปาปายังเพิ่มมากขึ้น เมื่อพระมหากษัตริย์แฟรงค์ต้องการเพิ่มพูนอำนาจและเกียรติยศด้วยการเป็นจักรพรรดิโรมันด้วย จึงสนับสนุนอำนาจพระสันตะปาปาให้เป็นอิสระและมีอำนาจมั่นคงยิ่งใหญ่ เพื่อแยกตัวออกจากอาณาจักรโรมันตะวันออก ดังนั้น อำนาจของพระสันตะปาปาจึงยิ่งเด่นชัดมากขึ้น เมื่อได้ทำพิธีสวมมงกุฎให้พระมหากษัตริย์แฟรงค์ นับได้ว่าเป็นการได้ประโยชน์พึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างพระมหากษัตริย์แฟรงค์กับพระสันตะปาปา

ความขัดแย้งระหว่างพระสันตะปาปากับพระมหากษัตริย์

ในยุคโรปกครองกลางช่วงกลางและปลายได้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระสันตะปาปา ซึ่งเป็นประมุขของศาสนจักรกับพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของอาณาจักร ด้วยสาเหตุด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความต้องการเป็นใหญ่ที่สุดในฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร ความขัดแย้งเกิดขึ้นหลายครั้ง ดังต่อไปนี้ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 107-112)

1. พระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 (Pope Geogory VII, ค.ศ. 1073-1085)

พระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 ประกาศกฤษฎีกาห้ามพระมหากษัตริย์ทำพิธีมอบตำแหน่งให้แก่พระโดยอ้างว่า ตำแหน่งพระสันตะปาปาอยู่เหนือจักรพรรดิ พระเจ้าเฮนรีที่ 4 แห่งเยอรมันจึงโต้ตอบด้วยการประกาศว่า การได้ตำแหน่งพระสันตะปาปาของเกรกอรี ไม่ถูกต้องเป็นโมฆะ พระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 จึงประกาศขับพยานิกรรมพระเจ้าเฮนรีที่ 4 และยุบเลิกตำแหน่งต่าง ๆ ของบรรดาพระราชอาณัติที่ให้ความสนับสนุนพระเจ้าเฮนรีที่ 4

ในที่สุด พระเจ้าเฮนรีที่ 4 ได้ดำเนินด้วยพระบาทเปล่าเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษจากพระสันตะปาปาถึง 3 วัน ในที่สุดพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 ต้องถอนการขับพระเจ้าเฮนรีที่ 4 ออกจากศาสนา เหตุการณ์ครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งแรกที่แสดงว่าพระสันตะปาปามีบทบาทเหนือพระมหากษัตริย์

2. พระสันตะปาปาอเล็กซานเดอร์ที่ 3 (Pope Alexander III, ค.ศ.1157-1181)

ใน ค.ศ. 1175 พระสันตะปาปาอเล็กซานเดอร์ที่ 3 ประกาศขับพยานิกรรมพระเจ้าเฟรเดอริกที่ 1 ในฐานะที่พระองค์พยายามแยกตัวออกจากศาสนจักรและแข่งขันอำนาจกับพระสันตะปาปาอย่างเปิดเผย พระเจ้าเฟรเดอริกที่ 1 จึงยกทัพมาทำสงครามกับหัวเมืองภาคเหนือของอิตาลีที่ร่วมกันจัดตั้งสมาคมลอมบาร์ด (Lombard League) ต่อต้านจักรพรรดิ โดยมีพระสันตะปาปาเป็นประธานของสมาคม พระเจ้าเฟรเดอริกที่ 1 พ่ายแพ้ ในที่สุดสงครามยุติลง จักรพรรดิยอมคืนดินแดนที่ยึดได้ให้แก่ศาสนจักร นับได้ว่าเป็นชัยชนะครั้งสำคัญของศาสนจักร

3. พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 3 (Pope Innocent III, ค.ศ. 1198-1216)

ประกาศอินเทอดิกและขับพยานิกรรมพระเจ้าจอห์น (John, ค.ศ. 1199-1216)

เมื่อพระเจ้าจอห์นพยายามควบคุมวัดในอังกฤษ มีคำสั่งห้ามส่งภาษีให้แก่พระสันตะปาปาที่โรม พระสันตะปาปาจึงประกาศอินเทอดิคประเทศอังกฤษ แต่พระเจ้าจอห์นยังคงริบทรัพย์สินสมบัติของวัดต่อไป ในที่สุดพระสันตะปาปาจึงประกาศบัพพาทนียกรรมพระเจ้าจอห์น และปลดออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ในที่สุดฝ่ายอาณาจักรจำต้องยอมชดใช้ค่าเสียหาย และให้วัดในอังกฤษส่งเงินภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ให้แก่พระสันตะปาปาที่โรมดังเดิม ความขัดแย้งจึงสิ้นสุดลง นับว่าเป็นชัยชนะของพระสันตะปาปาต่อพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง

4. พระสันตะปาปาบอนิเฟสที่ 8 (Pope Boniface VII, ค.ศ. 1294-1303) ประกาศบัพพาทนียกรรมพระเจ้าฟิลิปที่ 4 (Philip IV, then Fair ค.ศ. 1285-1314) แห่งประเทศฝรั่งเศส

ใน ค.ศ. 1296 พระเจ้าฟิลิปที่ 4 ทรงเรียกเก็บภาษีจากบาทหลวง เพราะต้องการเงินรายได้เพื่อบำรุงกองทัพ พระสันตะปาปาบอนิเฟสที่ 8 คัดค้านด้วยการห้ามเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ เก็บภาษีจากพระ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพระสันตะปาปา พระเจ้าฟิลิปที่ 4 จึงโต้ตอบด้วยการห้ามส่งทองคำไปยังกรุงโรมและห้ามสินค้าจากรัฐของพระสันตะปาปาเข้ามาขายในประเทศฝรั่งเศส พระสันตะปาปาจึงประกาศบัพพาทนียกรรมพระเจ้าฟิลิปที่ 4 ในเวลาเดียวกันนั้น พระสันตะปาปากำลังมีปัญหาในโรมและซิซิลี ปัญหาความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ฝรั่งเศสจึงระงับไปชั่วคราว

ต่อมาใน ค.ศ. 1300 เมื่อพระเจ้าฟิลิปที่ 4 ได้ลงโทษพระราชกณะองค์หนึ่งว่าเป็นกบฏ พระสันตะปาปาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระสันตะปาปา เพราะถือว่าพระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจลงโทษพระและจะต้องส่งเรื่องมายังพระสันตะปาปา แต่พระเจ้าฟิลิปที่ 4 ปฏิเสธ เพราะต้องการกำจัดข้อยกเว้นในเรื่องพระมอทธิสิทธิ์ไม่ต้องขึ้นศาลหลวง ซึ่งจะให้อำนาจรัฐบาลกลางอ่อนลง พระเจ้าฟิลิปที่ 4 ได้ตอบด้วยการส่งคนไปจับพระสันตะปาปามาขังไว้ พระสันตะปาปาซึ่งชรามากแล้วมีอายุถึง 80 ชันษา จึงสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1303

ความขัดแย้งครั้งนี้ นับว่าเป็นครั้งสุดท้ายระหว่างพระสันตะปาปา กับพระมหากษัตริย์ เพราะหลังจากเหตุการณ์นี้แล้ว วงการพระสันตะปาปาอ่อนแอลง และตกอยู่ใต้อำนาจของพระมหากษัตริย์ฝรั่งเศส

นักคิดสำคัญที่สนับสนุนแนวคิดศาสนจักรมีอำนาจเหนืออาณาจักร

เซนต์ แอมโบรส (St. Ambrose, ค.ศ. 340-397)

เซนต์ แอมโบรส (St. Ambrose, ค.ศ. 340-397) บิชอปแห่งมิลาน ได้แสดงความคิดเห็นว่า ศาสนจักรมีอำนาจสูงสุดทางด้านจิตใจและด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และห้ามจักรพรรดิเข้ามายุ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติของวัด แต่ในขณะเดียวกันประชาชนควรเคารพเชื่อฟังคำสั่งจักรพรรดิ ไม่ควรก่อการกบฏ ถ้าจักรพรรดิไม่ดีหรือกระทำผิดศีลธรรมจึงเป็นสิทธิและหน้าที่ของบิชอปที่จะลงโทษจักรพรรดิในฐานะเป็นคริสเตียน (Thompson & Edgar, 1937, p. 60)

เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine, ค.ศ. 354-430)

เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine, ค.ศ. 354-430) บิชอปแห่งเมืองฮิปโป (Hippo) ทางตอนเหนือของแอฟริกา มีผลงานเขียนสำคัญ คือ หนังสือเรื่องเมืองของพระเจ้า (The City of God) กล่าวถึงเมืองที่ถือกำเนิด (The City of his Birth) และเมืองของพระเจ้า (The City of God) เมื่อเริ่มแรก คือ เมืองของชนชาติฮีบรู (Hebrew Nation) ซึ่งในต่อมามีหมายถึง วัดและเขตการปกครองของบิชอปซึ่งเป็นอาณาจักรคริสเตียน เมืองทั้งสองได้ต่อสู้กันเสมอ เปรียบเสมือนกับชีวิตของมนุษย์ที่มีการต่อสู้กันระหว่างความดีกับความชั่ว ซึ่งจะสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของความดีเสมอ มนุษย์จึงต้องพยายามทำความดีเพื่อไถ่บาปดั้งเดิม (the original sin) โดยมีพระบาทหลวงในคริสต์ศาสนาเป็นผู้ชี้แนะทางไปสู่สวรรค์ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้า เมื่อมนุษย์ทุกคนหรือทุกสังคมมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน ความเป็นสากลของมนุษยชาติจะเกิดขึ้น นับได้ว่าโรมเป็นอาณาจักรสากลแห่งแรก เพราะเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางทางคริสต์ศาสนา และคริสต์ศาสนาไม่ต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อการล่มจมของอาณาจักรโรมันตามข้อกล่าวหาของพวกนอกศาสนา ในทางตรงกันข้าม คริสต์ศาสนามีส่วนสำคัญในการช่วยป้องกันกรุงโรมและชาวโรมันไว้ไม่ให้เสียหายมากจากการบุกรุกของพวกอนารยชน หนังสือเรื่องเมืองของพระเจ้าเป็นคัมภีร์ปรัชญาคริสต์ศาสนาที่สำคัญเล่มหนึ่งในการช่วยให้คริสต์ศาสนาเป็นสถาบัน

ที่มีอำนาจมากและเป็นพลังสร้างสรรค์ทางศาสนาตลอดระยะเวลาของความเสื่อมของอารยธรรมตะวันตกในยุคกลาง (Thompson & Edgar, 1937, p. 71)

ข้อพิพาทระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร

ภายหลังจากที่ฝ่ายศาสนจักรเสนอแนวคิดในการสถาปนาอาณาจักรคริสเตียนสากล ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นเพราะสังคมคริสต์เท่ากับถูกปกครองด้วยรัฐบาลสองรัฐบาล คือ รัฐบาลฝ่ายศาสนากับรัฐบาลของรัฐ โดยทั้งสองฝ่ายต่างมุ่งที่จะปกครองสังคมแห่งมนุษยชาติเหมือนกัน ต่างมีจุดประสงค์ที่จะมีอำนาจและอิทธิพลเหนือประชาชนมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง การที่ฝ่ายศาสนาเข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับเรื่องทางโลกมากขึ้นเป็นเพราะผลแห่งระบบศักดินา (feudalism) ซึ่งทำให้ฝ่ายพระเข้ามายุ่งเกี่ยวกับทางโลกในฐานะเป็นเจ้าของที่ดินหรือผู้ถือศักดินา

แนวความคิดที่สนับสนุนอำนาจของฝ่ายศาสนจักรให้เหนือกว่าฝ่ายอาณาจักรมาจากการชี้นำของพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 (Gregory VII) ซึ่งถือว่า พระเจ้ามอบอำนาจการปกครองทั้งทางโลกและทางธรรมผ่านพระสันตะปาปา แต่พระสันตะปาปาไม่ต้องการใช้อำนาจทางโลกจึงมอบต่อให้พระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้น การที่ผู้ปกครองจะอ้างอำนาจที่พระเจ้าให้ได้ต้องหมายความว่า ผู้ปกครองนั้นยอมรับคริสต์ศาสนา โดยเฉพาะยอมรับพระสันตะปาปา

บรรดานักบวชคริสต์ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า ฝ่ายศาสนาเป็นฝ่ายที่รู้ซึ่งถึงกฎหมาย-ธรรมชาติด้านเป็นสังคคคีสิทธิ์ และเป็นฝ่ายที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการชำระล้างบาปของดวงวิญญาณ ตลอดจนการเปิดประตูแห่งสวรรค์ให้แก่มนุษยโลก รวมทั้งองค์จักรพรรดิด้วย ดังนั้น จึงควรมีอำนาจเหนือกว่า ควรที่จะสามารถควบคุมสถาบันทางโลก มีอำนาจถอดถอนหรือแต่งตั้งผู้ปกครองฝ่ายฆราวาส

นักทฤษฎีการเมืองที่มีชื่อเสียงในยุคนี้เป็นนักบวชแห่งคริสต์ศาสนาจึงสนับสนุนการสถาปนาอาณาจักรคริสต์สากลขึ้น ดังต่อไปนี้ (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 118-119)

จอห์นแห่งซัลส์เบอรี (John of Salisbury) (ค.ศ. 1120-1180)

จอห์นแห่งซัลส์เบอรีกล่าวว่า iva อำนาจของพระมหากษัตริย์ไม่อาจตัดเทียมกับอำนาจฝ่ายพระ เพราะอำนาจในการปกครองทางโลกนั้น พระมหากษัตริย์ได้รับจากพระเจ้าและจากวัด ซึ่งมีฐานะเป็นองค์การตัวแทนของพระเจ้าบนแผ่นดิน ดังนั้นดาบเล่มนี้ (อำนาจการปกครองทางโลก) พระมหากษัตริย์ได้รับจากมือของฝ่ายวัด จึงถือว่าวัดเป็นผู้ใช้ดาบเล่มนี้ด้วยมือของพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งตนมอบอำนาจบังคับทางกายให้จอห์นชี้ให้เห็นว่า ฝ่ายศาสนาซึ่งเป็นผู้แทนพระเจ้าเป็นผู้มอบอำนาจในการปกครองทางโลกให้กับพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงควรจะมีอำนาจและศักดิ์ศรีเหนือกว่า เพราะศาสนาเป็นฝ่ายให้ความชอบธรรมแก่อำนาจทางการเมือง

เซนต์ ทมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinas) (ค.ศ. 1225-1274)

เซนต์ ทมัส อไควนัส มีความเชื่อเช่นเดียวกับอริสโตเติลที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมและสัตว์การเมือง (man is social being and political animal) ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในกลุ่ม เพื่อที่ว่าแต่ละคนจะได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ และรัฐเป็นแหล่งให้กำเนิดมนุษย์ อไควนัสเห็นด้วยกับอริสโตเติลที่ว่า หลักกฎหมาย (law) เหมือนกับหลักเหตุผล (reason) ส่วนการปกครองที่ดีที่สุด คือ การปกครองด้วยระบอบ Monarchy และ Aristocracy ที่มีศีลธรรมและจริยธรรม (virtue) เป็นหลัก ชีวิตที่ดีในความหมายของอไควนัส หมายถึง การดำเนินชีวิตที่มนุษย์สามารถชำระล้างบาปแก้ดวงวิญญาณได้ มนุษย์จะมีชีวิตที่ถูกต้องได้ ต้องอาศัยอยู่ในสังคมที่มีสถาบันศาสนาเป็นผู้ช่วยในการจัดการธรรมกิจ ซึ่งมีความสำคัญกว่ากิจกรรมทางโลก และคริสต์ศาสนาเป็นสถาบันเดียวที่สามารถชี้ทางไปสู่การชำระล้างวิญญาณ รวมทั้งนำประชาชนเข้าสู่ประตูสวรรค์ได้ ดังนั้น รัฐที่ดีจะสามารถมอบชีวิตที่ดีให้กับพลเมืองได้ ต้องเป็นคริสต์รัฐหรือคริสต์อาณาจักรเท่านั้น ถ้าพระมหากษัตริย์ปฏิเสธไม่ยอมรับคำสอนของคริสต์ศาสนา ซึ่งเป็นความดีอันแท้จริง จะเป็นอันตรายยิ่งเพราะศาสนจักรเป็นต้นกำเนิดของพระเจ้า พระสันตะปาปาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าในโลกมนุษย์ ฉะนั้นอาณาจักรจึงต้องอยู่ได้บังคับบัญชาของพระเจ้า

จากหลักการสำคัญของคริสต์ศาสนาที่ว่า ฝ่ายทางโลกขึ้นอยู่กับหรืออยู่ภายใต้ฝ่ายธรรม จึงเป็นต้นเหตุที่ทำให้ศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น (Harmon, 1964, p. 81) เหตุที่คริสต์ศาสนารุ่งเรืองขึ้นภายหลังจากการได้รับสถาปนาเป็นศาสนาประจำอาณาจักร (Harmon, 1964, p. 95) อาจสรุปได้ว่า เป็นเพราะประการแรก จักรพรรดิโรมันในยุคนั้นขาดคุณสมบัติของความเป็นผู้นำและไม่มีความสามารถในการบริหาร ประการที่สอง ผู้นำทางคริสต์ศาสนามีคุณสมบัติที่จักรพรรดิไม่มี ประการที่สาม คริสต์ศาสนามีสิ่งดึงดูดคนจำนวนมากซึ่งกำลังท้อแท้ต่อสภาพการณ์ที่มีทั้งความแตกแยกและเสื่อมโทรมของสังคมและการเมือง ผู้คนจึงมีความหวังที่จะมีชีวิตอย่างมีความสุขในโลกหน้า และประการสุดท้าย อนุรักษชนที่รุกรานเข้ามาทำลายความรุ่งเรืองของโรมัน มุ่งกวาดล้างแต่สถาบันการปกครองเท่านั้นไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับคริสต์ศาสนาและสถาบันทางศาสนา

อิทธิพลของคริสต์ศาสนาในยุโรปสมัยกลางและความคิดทางการเมือง

พระคัมภีร์ใหม่ (The New Testament) ถือเป็นหลักการเชิงการเมืองของคริสต์ศาสนา คือ การยอมรับกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ความเสมอภาคและความเชื่อว่ารัฐและรัฐบาลเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้าง (Wanlass, 1953, p. 99) เซนต์ ปอล (Saint Paul) เขียนไว้ในจดหมายบันทึกเหตุว่า กฎหมายธรรมชาติถูกลิขิตไว้ในจิตใจของมนุษย์ เป็นสิ่งที่สามารถจะค้นหาพบได้ด้วยเหตุผลเป็นกฎหมายที่แตกต่างจากกฎหมายของรัฐ กฎหมายเป็นเช่นเดียวกับกฎแห่งศีลธรรม (conscience) สิ่งใดผิดหรือถูกสามารถรู้ได้ผ่านทางกฎหมายนี้ โดยมโนสำนึกจะคอยเตือนว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร นอกจากนี้พระคัมภีร์ใหม่ยังอ้างว่า บรรดารัฐบาลและสถาบันการปกครองต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้นและกำหนดให้เป็นไปทั้งสิ้น (Wanlass, 1953, p. 89) ทศนะเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ปรากฏในพระคัมภีร์ใหม่จึงเป็นรากฐานของลัทธิเทวสิทธิ (divine right) อำนาจของผู้ปกครองมีความชอบธรรม เพราะผู้ปกครองได้รับอำนาจที่มอบหมายมาจากพระเจ้า ผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนไม่มีสิทธิต่อต้านหรือไม่ยอมรับผู้ปกครองเพราะการกระทำเช่นนั้นเป็น

การปฏิเสธพระเจ้า และอำนาจของพระมหากษัตริย์สืบต่อด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ เพราะพระเจ้าเลือกพระมหากษัตริย์โดยยึดหลักสายโลหิต ทั้งนี้ พฤติกรรมต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ พระเจ้าจะเป็นผู้ตัดสินว่าดีหรือไม่ดี ประชาชนหรือองค์กรอื่น ๆ ไม่มีสิทธิวินิจฉัย (สุขุม นวลสกุล และ โภทศ โรจนพันธุ์, 2548, หน้า 77)

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและการปกครองนั้น คริสต์ศาสนามีแนวความคิดว่า ทั้งสองสถาบันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตของคน และทั้งสองสถาบันควรที่จะร่วมมือกันส่งเสริมชีวิตที่ดีของคนในทางที่เหมาะสม ผู้ที่เผยแพร่แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองสมัยนั้น และสมัยต่อมามากที่สุด คือ เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) โดยเซนต์ ออกัสติน กล่าวว่า ระยะเวลาเริ่มแรกสมัยที่มนุษย์อาศัยอยู่ตามสภาพธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน มีกฎหมายธรรมชาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ต่อมาสภาพธรรมชาติของคนถูกทำลายลงด้วยบาป (Sin) แต่ละคนหันไปแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน ความเสมอภาคหมดสิ้นลง บาปจึงเป็นจุดเริ่มต้นของความสับสนในสังคมมนุษย์ จึงจำเป็นต้องมีผู้ปกครอง มีกฎหมายเพื่อจัดระเบียบ ดังนั้นรัฐบาลหรือสถาบันการปกครองจึงเกิดขึ้นเพราะผลแห่งบาปที่มนุษย์สร้างขึ้น เซนต์ ออกัสตินถือว่า สถาบันการปกครองเหล่านี้เกิดขึ้นตามประสงค์ของพระเจ้า หากให้สถาบันแห่งความชั่วร้ายไม่ แม้ว่าในบางครั้งคนอาจจะถูกปกครองโดยพระมหากษัตริย์ซึ่งขาดธรรมะ บรรดาผู้ปกครองทุกคนคือผู้แทนจากพระเจ้าบนพื้นพิภพ ที่สำคัญของรัฐ คือ รักษาสันติสุขของมวลชน (Harmon, 1964, p. 101) เซนต์ ออกัสตินให้ความสำคัญแก่คริสต์ศาสนามาก โดยยืนยันว่า เฉพาะรัฐที่มีคริสต์ศาสนาประจำรัฐเท่านั้น จึงจะนำความยุติธรรมมาสู่ปวงชนในรัฐได้ ความยุติธรรมตามทัศนะของเซนต์ ออกัสติน คือ คุณธรรมซึ่งมอบให้แก่คนทุกคนในสิ่งที่เขาควรได้ และจะมีความยุติธรรมต่อเมื่อเขาเคารพบูชาพระเจ้าที่แท้จริง นั่นคือพระเจ้าแห่งคริสต์ศาสนา เซนต์ ออกัสติน มีแนวคิดสนับสนุนลัทธิเทวสิทธิ์ แต่เน้นว่าเฉพาะพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ยอมรับพระเจ้าและเป็นคริสต์ชนเท่านั้น จึงจะประกาศตัวเองได้ว่าเป็นผู้ได้รับอำนาจจากสวรรค์มอบหมายให้เป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้ปกครองที่ปฏิเสธคริสต์ศาสนา ย่อมไม่ใช่ผู้ที่ได้รับเทวโองการให้มาปกครอง เซนต์ ออกัสติน

ให้ความสำคัญแก่สถาบันทางศาสนามากกว่าสถาบันทางการปกครอง เพราะว่าเป็นสถาบันที่ยิ่งใหญ่เปรียบเสมือนตัวแทนของพระเจ้าบน โลกนี้ (Harmon, 1964, p. 99)

บรรดานักบวชคริสต์สมัยต้นทั้ง เซนต์ แอม โบรส และ เซนต์ ออกัสติน ต่างพยายามวางหลักการในความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทั้งสอง โดยให้ความเป็นเอกแก่ฝ่ายศาสนา บรรดานักบวชเหล่านี้อ้างว่า แม้ว่าทั้งสองสถาบันจะมีจุดหมายเดียวกัน คือ ส่งเสริมให้มนุษย์ประสบชีวิตที่ดี จะได้มีโอกาสไปสู่ประตูสวรรค์ แต่เนื่องจากฝ่ายศาสนาต้องรับผิดชอบในเรื่องที่สูงกว่าฝ่ายปกครอง คือ การชำระล้างบาปแห่งดวงวิญญาณ ดังนั้น จึงควรอยู่ในฐานะสูงกว่า จักรพรรดิทั้งหลายมีฐานะเป็นเพียงสมาชิกของวัดคนหนึ่งเท่านั้น (สุขุม นवलสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์, 2548, หน้า 81) จะเห็นได้ว่า โลกทัศน์ทางการเมืองแบบคริสต์ศาสนายู่ภายใต้อิทธิพลความเชื่อในเรื่องบาปดั้งเดิมของมนุษย์ (original sin) ซึ่งส่งผลให้พระในคริสต์ศาสนาสรุปว่า ความจำเป็นในการใช้อำนาจทางการเมือง (authority) สืบเนื่องมาจากความชั่วร้ายในธรรมชาติของมนุษย์เอง ดังนั้น อำนาจทางการเมืองจึงมีไว้เพื่อตั้งลงโทษและแก้ไขบาปของมนุษย์

อิทธิพลของคริสตจักรที่มีเหนืออาณาจักร

เมื่อจักรวรรดิโรมันเริ่มเสื่อม ดินแดนในยุโรปมีแต่ความปั่นป่วน คริสต์ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำในทางจิตวิญญาณของชาวยุโรป ในระยะแห่งความสับสนวุ่นวายนี้ บารมีของคริสต์ศาสนาเริ่มมีมากขึ้นเพราะมีสิ่งจูงใจดึงดูดคนจำนวนมาก ซึ่งกำลังท้อแท้ต่อสถานะความแตกแยกและเสื่อมโทรมของสังคมและการเมือง Monrall กล่าวไว้ว่า เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่สังคมมีความพยายามที่จะสร้างโครงของการเมืองขึ้นบนรากฐานในกรอบแห่งศาสนา (Monrall, 1962, p. 10)

เมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายไป สถาบันคริสต์ศาสนากลับมีความแข็งแกร่งมากขึ้น จึงมีอิทธิพลครอบงำยุโรปสมัยกลางทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจและการเมืองเป็นอย่างมาก ดังนี้ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 115-116)

บทบาททางสังคม

คริสต์ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมยุโรป เพราะสังคมมีแต่ความวุ่นวายและความเสื่อม ผู้คนได้พบว่า คริสต์ศาสนาสามารถให้ความรู้สึกที่มั่นคงทางจิตใจได้ คริสต์ศาสนาจึงแผ่อิทธิพลไปทั่วยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 12 และ 13 ศาสนจักรมีอำนาจสูงสุดเหนือสถาบันใด ชาวยุโรปในสมัยกลางจึงมีความเชื่อฝังแน่นอยู่กับความเชื่อทางศาสนาและปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด ถ้าผู้ใดหรือชนกลุ่มใดมีความเห็นขัดแย้งกับศาสนจักรจะต้องถูกศาสนจักรไต่สวนและลงโทษ

บทบาททางการเมือง

ศาสนาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการเมืองของยุโรปทั้งในระบบกษัตริย์และระบบฟิวดัลรวมทั้งระบบศาล ในระบบกษัตริย์ ศาสนจักรได้อำนาจเหนือพระมหากษัตริย์ และขุนนางในฐานะของผู้สถาปนา กษัตริย์ ในระบบฟิวดัล ศาสนจักรได้เข้ามามีบทบาทในการยุติสงครามการแย่งที่ดินระหว่างเจ้านายที่ดินต่าง ๆ และการที่ศาสนจักรมีที่ดินจำนวนมากทำให้ศาสนจักรต้องไปเกี่ยวข้องกับเจ้าของที่ดิน ในระบบการศาล ศาสนจักรได้จัดระบบการพิจารณาศาล จึงอ้างในสิทธิที่จะพิจารณาคดีทั้งศาสนาและทางโลก

บทบาททางเศรษฐกิจ

ศาสนจักรเป็นแหล่งรวมความมั่งคั่ง เนื่องจากศาสนจักรได้เก็บเงินภาษีจากประชาชนและบรรณาการที่ดินที่ชนชั้นปกครองมอบให้ศาสนจักร มีการวางระบบการจัดการอำนาจแบบรวมศูนย์ที่มีประสิทธิภาพ คริสต์จักรได้วางรูปแบบการบริหารเลียนแบบการบริหารของจักรวรรดิโรมันทำให้คริสตจักรเป็นสถาบันที่มีกฎระเบียบและมีเป้าหมายชัดเจน โดยมีพระสันตะปาปา (Pope) เป็นประมุขสูงสุด และมีคาร์ดินัล (cardinal) เป็นที่ปรึกษา ในส่วนภูมิภาคแบ่งเป็นมณฑล มีอาร์ชบิชอป (archbishop) เป็นผู้ปกครอง ถัดจากระดับมณฑล คือ ระดับแขวง ภายใต้การปกครองของบิชอป (bishop) ส่วนหน่วยระดับล่างสุด คือ ระดับตำบล มีพระหรือบาทหลวง (priests) เป็นผู้ปกครอง

ต่อมาเมื่อคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก (roman catholic) เจริญรุ่งเรืองขึ้น ในตอนต้นสมัยกลาง (middle ages) ศาสนจักรเรืองอำนาจมากเหนืออาณาจักรทั้งปวง ในยุโรปและมีการอ้างอิงว่า กฎหมายธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกฎของพระเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ธรรมชาติ” (nature) ที่ว่านั่นคือ พระเจ้า (God) นั่นเอง ลัทธิอำนาจสูงสุดของพระเจ้าเริ่มเป็นที่กล่าวอ้างกันทั่วไปอย่างกว้างขวางจากแนวคิดของ นักบวชคริสต์ การต่อสู้ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรรุนแรงขึ้นจนกระทั่ง เกิดสงครามกลางเมืองใน โรม (อิตาลี) เป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษที่อิตาลีเกิดความเสียหาย จากสงครามกลางเมือง (civil war) ระหว่างผู้สนับสนุนพระสันตะปาปากับผู้สนับสนุน อำนาจจักรพรรดิเยอรมันที่มีอำนาจอยู่เหนือ โรม ท้ายที่สุดศาสนจักรมีชัยต่ออาณาจักร ฝ่ายสนับสนุนพระสันตะปาปา เป็นฝ่ายชนะได้ควบคุมและครอบครองเมืองฟลอเรนซ์ ในระยะที่อาณาจักรและศาสนจักรในโรมได้เกิดขัดแย้งกันอย่างรุนแรงด้วยการแย่ง อำนาจการปกครองว่า ฝ่ายใดควรจะเป็นผู้ปกครองอาณาจักร ฝ่ายศาสนจักรได้อ้างว่า มีอำนาจปกครองอาณาจักร ฝ่ายอาณาจักรจึงอ้างว่า ศาสนจักรจะต้องเป็นรองอาณาจักร ศาสนจักรควรจะทำหน้าที่เพียงนำประชาชนพลเมืองให้ประสบสุขทางใจ (spiritual)

ความเสื่อมของพระสันตะปาปา

บทบาทและอิทธิพลของพระสันตะปาปามีมากจนเป็นที่เกรงขามของ พระมหากษัตริย์ประเทศต่าง ๆ ในยุโรป อำนาจของพระสันตะปาปามีสูงสุดในระหว่าง คริสต์ศตวรรษที่ 11-13 คริสต์ศาสนาสามารถแผ่ขยายอิทธิพลทั่วยุโรปตะวันตก ตั้งแต่สเปนถึงเกาะอังกฤษ จากนั้นจึงเสื่อมลงเป็นลำดับ เนื่องจากความอ่อนแอของ พระสันตะปาปา ขณะเดียวกับที่อำนาจของกษัตริย์ในแต่ละประเทศซึ่งเป็นพลังอำนาจ ใหม่ในยุโรปได้เริ่มพัฒนามีบทบาทมากขึ้น โดยชนชั้นกลางให้ความสนับสนุนและ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทำให้อำนาจของพระสันตะปาปาอ่อนลงเป็นลำดับ

สงครามครูเสด

สงครามครูเสด (The Crusade War, ค.ศ. 1096-1270) เป็นสงครามสู้รบกัน ระหว่างคริสเตียนกับมุสลิมเพื่อแย่งชิงเมืองศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา คือ เมืองเยรูซาเล็ม

เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1096 ซึ่งเป็นสมัยที่พระสันตะปาปามีอำนาจรุ่งเรืองมาก ชาวคริสเตียนทุกระดับตั้งแต่ กษัตริย์ ขุนนาง พระบาทหลวง ชนชั้นกลาง พ่อค้า ชาวไร่ชาวนา และทาส ได้มีส่วนร่วมไปในสงคราม ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ และโดยเฉพาะการเกรงกลัวอำนาจและอิทธิพลของพระสันตะปาปา ในขณะนั้น สงครามครูเสดกินระยะเวลายาวนานถึง 200 ปี สิ้นสุดใน ค.ศ. 1270 ซึ่งเป็นสมัยที่พระสันตะปาปาและศาสนจักรอยู่ในสภาวะเสื่อมลงอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่า สงครามครูเสดเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คริสตจักรเสื่อมอำนาจลง บุคคลสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดสงครามครูเสด คือ จักรพรรดิอเล็กซิอุส คอมมินุส (Alexius Comnenus) แห่งจักรวรรดิไบแซนไทน์ จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพระองค์ คือ ต้องการกอบกู้จักรวรรดิไบแซนไทน์ แต่ได้นำเรื่องศาสนามาอ้างเพื่อขอความช่วยเหลือจากพระสันตะปาปาที่โรม ฝ่ายพระสันตะปาปาเออร์บันที่ 2 มีความประสงค์จะรวบรวมศาสนจักรภาคตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน โดยให้ขึ้นตรงต่อพระสันตะปาปาที่โรม จึงได้เรียกประชุมเหล่าพระบาทหลวง และขุนนางที่เมืองเคลมอนต์ของฝรั่งเศส เพื่อชักชวนให้ไปทำสงครามเพื่อศาสนา นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ชาวยุโรปมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการที่จะเดินทางไปสู้รบเพื่อศาสนา Crusade มาจากภาษาฝรั่งเศสว่า Croisade ที่แปลว่า กางเขน (Cross) เพราะผู้ที่จะไปรบได้นำผ้าแดงมาเย็บเป็นรูปกางเขนติดกับเสื้อ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 119)

สงครามครูเสดมีการสู้รบกันเป็นสงครามที่สำคัญ ๆ ทั้งหมด 8 ครั้ง ต่อมาพระสันตะปาปาชักชวนชาวคริสเตียนให้ไปสงครามครูเสดอีก แต่ไม่สำเร็จเพราะคริสเตียนทำสงครามกับมุสลิมมาเป็นเวลานานถึง 200 ปี แต่ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายประกอบกับอำนาจของพระสันตะปาปาเสื่อมลงเป็นลำดับ ในขณะเดียวกัน อำนาจของพระมหากษัตริย์ได้เพิ่มมากขึ้น ในที่สุดมุสลิมจึงยึดครองดินแดนปาเลสไตน์และเมืองเยรูซาเล็มได้โดยเด็ดขาด (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 124-125)

ผลของสงครามครูเสด

ในแง่ของศาสนา สงครามครูเสดประสบกับความล้มเหลวเพราะไม่สามารถแย่งชิงดินแดนปาเลสไตน์และเมืองเยรูซาเล็มจากมุสลิมได้ ความล้มเหลวเกิดจากการที่

มีกลุ่มบุคคลหลายจำพวกเดินทางไปสงครามโดยขาดระเบียบวินัย ขาดผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และไม่มีการจัดกำลังพลและเสบียงอาหาร นอกจากนี้ได้มีการทะเลาะวิวาทกันระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ และในบางครั้งเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวที่นำเรื่องศาสนามาเป็นข้ออ้าง สงครามครูเสดได้ทำลายความเชื่อทางศาสนาเป็นอันมาก เพราะทำให้คนจำนวนมากต้องเสียชีวิตและทรัพย์สิน ชาวยุโรปเริ่มสงสัยเรื่องสวรรค์และโลกหน้าว่ามีจริงหรือไม่ หลังจากสงครามครูเสดสิ้นสุด ชาวยุโรปได้มีการหาเหตุผลจากศาสนามากขึ้น แทนที่จะเชื่ออย่างมกมายเหมือนเช่นก่อน และมีความพยายามศึกษาหาความรู้ด้านต่าง ๆ มากขึ้น ประกอบกับระบบฟิวดัลเสื่อมลง เพราะเหล่าขุนนางได้ตายในสงครามเป็นจำนวนมาก ประชาชนคนชั้นกลางจำนวนมากจึงเริ่มสนับสนุนอำนาจพระมหากษัตริย์ในส่วนกลางมากขึ้น ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ การค้าเจริญมากขึ้น เกิดเมืองใหม่ ๆ มีระบบการเงินและการธนาคารเกิดขึ้น (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 125)

คุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร

หลังจากช่วงแห่งความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรเป็นระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ได้ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงจึงมีแนวคิดให้สร้างคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร ดังต่อไปนี้ (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 92-99)

ดังเต (Dante ค.ศ. 1265-1321) เป็นผู้ประสานจนสามารถทำให้อาณาจักรและศาสนจักรสามัคคีปรองดองกันได้ ดังเตได้เขียนหนังสือขึ้น 2 เล่ม คือ La Commedia และ De Monarchia

La Commedia มีสาระสำคัญ คือ รัฐจะต้องควบคุมและกำจัดความชั่วร้าย (evil) และศาสนจักรจะต้องนำคนไปสู่สวรรค์

De Monarchia มีสาระสำคัญ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองเอกภพของพระเจ้า (the conception of God's government of the universe) พระเจ้าเป็นเอก (god is one) พระองค์ทรงปกครองเอกภพด้วยพระองค์เพียงองค์เดียว

มนุษยชาติที่เกิดมาในมนุษยโลกจะต้องอยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของระเบียบวินัย (disciplines) สองประการ คือ อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของศาสนจักรคาทอลิก (catholic church) ซึ่งอยู่ใต้อำนาจของพระสันตะปาปา (Pope) และอยู่ใต้อำนาจของพระมหากษัตริย์คาทอลิก (catholic monarchy) ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ในระหว่างอำนาจทั้งสองนั้น จะต้องมีความเอกภาพ (unity) และมีความสามัคคีปรองดอง (harmony) กัน ศาสนจักรจะต้องเป็นใหญ่ทางเรื่องจิตวิญญาณ (supreme in spirit matters) ไม่ขัดแย้งกับเรื่องของโลกที่ขัดต่อหลักของศาสนจักร ส่วนรัฐจะต้องเป็นใหญ่ในเรื่องอาณาจักร ซึ่งเป็นเรื่องในทางโลก (secular matters) ไม่ก้าวล่วงงานของศาสนจักร เว้นไว้แต่เรื่องที่คาบเกี่ยวกันหรือไม่ขัดแย้งกัน จึงจะสนับสนุนส่งเสริมกันและกัน เพื่อให้ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรเจริญรุ่งเรืองต่อไป เป้าหมายของรัฐตามแนวคิดของดังเด คือ ความอยู่ผาสุกของประชาชนพลเมือง (the end of the state is the welfare of the people) พระเจ้าสร้างพระสันตะปาปากับพระมหากษัตริย์ พระสันตะปาปามีหน้าที่ดูแลเรื่องจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นเรื่องของทางศาสนา พระมหากษัตริย์มีหน้าที่ดูแลในเรื่องความผาสุกสวัสดิ์ในทางโลก (อาณาจักร) รัฐจึงจะเจริญรุ่งเรือง เมื่อทั้งสองฝ่ายทำหน้าที่อย่างแข็งขัน อำนาจบังคับบัญชาทั้งหมด มาจากพระเจ้า (God) ไม่ว่าจะเป็อำนาจบังคับบัญชาของทางอาณาจักร (temporal) หรืออำนาจบังคับบัญชาของทางศาสนจักร (ecclesiastical) ล้วนมาจากพระเจ้าทั้งสิ้น ทั้งศาสนจักรและอาณาจักร ต่างได้รับอำนาจการบังคับบัญชา มาจากพระเจ้าโดยตรง ดังนั้น ทั้งสองอาณาจักรจึงมีสถานภาพเท่าเทียมกันเสมอ (equal status) รัฐปรัชญาของดังเดนับว่าเป็นปรัชญาที่พบกันครึ่งทาง กล่าวคือ ดังเดพยายามเสนอความคิดในแบบของการรวมขอม ประสานสามัคคี เป็นปรัชญาที่เสนอแนวคิดให้พบกันครึ่งทางระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร เพื่อระงับข้อขัดแย้ง และเพื่อให้เกิดสามัคคีธรรมระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร และพยายามสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในรัฐ เพราะเมื่ออาณาจักรกับศาสนจักรขัดแย้งกันประชาชนพลเมืองจะเป็นทุกข์เดือดร้อน ทั้งสองฝ่ายจึงต้องปรองดองกัน

นิโคโล มาคิอาเวลลี (Niccolo Machiavelli) เสนอแนวคิดคัดค้านศาสนาอย่างรุนแรง มาคิอาเวลลีเห็นว่า การเมืองและศาสนาของชาวอิตาลีสมควรจะเป็นอิสระจากการครอบงำของศาสนจักร โดยต้องแยกการเมืองออกจากศาสนา ควรถือเอาเอกภาพ

ของชาติ ความมั่นคงของรัฐและผลประโยชน์ของประเทศอยู่เหนือความเคารพเชื่อถือนับพระสันตะปาปาและลัทธิศาสนา โดยให้อาณาจักรและศาสนจักรทำหน้าที่ของตนต่างไม่แทรกแซงกัน มาคิอาเวลลีได้สร้างทฤษฎีทางการเมืองให้เป็นอิสระจากศาสนจักร แนวคิดของมาคิอาเวลลี ได้สร้างรัฐชาติปดัยขึ้นมาใหม่คือ ทฤษฎีอำนาจอธิปไตย (the theory of sovereignty) (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 119)

การปฏิรูปศาสนา

ปลายสมัยอาณาจักรโรมัน ในปี ค.ศ. 1517 เกิดการปฏิรูปศาสนาโดยนักบวชชาวเยอรมัน คือ มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther 1483-1546) (Elton, 1963, p. 15) เนื่องจากลูเธอร์ได้เห็นสภาพความเสื่อมของพระสันตะปาปาและความไม่เหมาะสมของศาสนจักรจึงได้มีการตั้งลัทธิคริสต์ศาสนาขึ้นใหม่เรียกว่า โปรเตสแตนต์ (Protestant) หมายถึง การคัดค้านการกระทำบางอย่างและคำสอนของนิกายคาทอลิก ลูเธอร์กล่าวว่า ในพระคัมภีร์ไม่ได้สอนให้พระสันตะปาปาเป็นผู้ปกครองทั้งศาสนจักรและอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็พระสันตะปาปา บิชอป บาทหลวงหรือชีลวันแต่จะต้องเคารพเชื่อฟังกฎหมายของบ้านเมืองและจะต้องถูกลงโทษเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาหากว่าได้กระทำผิด และไม่เป็นการถูกต้องที่พระสันตะปาปาจะผูกขาดพระคัมภีร์แต่ผู้เดียว อำนาจในอาณาจักร (secular authority) เป็นอำนาจที่พระเจ้าได้ประทานมาให้เพื่อลงโทษผู้ทำบาปทำชั่ว (evil-doers) รัฐเป็นฝ่ายป้องกันความชั่วทั้งหลายทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น รัฐจึงลงโทษผู้ทำชั่วทำบาปได้ทุกคน ลูเธอร์ได้กั้ันรัฐออกจากอำนาจของศาสนจักรและสนับสนุนพระราชอำนาจอันสมบูรณ์ (absolute authority) ของรัฐที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ (monarchic state) ให้สูงขึ้นกว่าอำนาจของศาสนจักร การปฏิรูปศาสนาเกิดจากปัจจัยในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 120)

ปัจจัยทางศาสนา คือ การที่พระสันตะปาปามีฐานะร่ำรวยมาก เป็นสาเหตุให้พลเมืองรู้สึกว่ศาสนาไม่เป็นที่น่าเคารพนับถือและไม่พอใจการปฏิบัติของศาสนจักร ในหลายด้าน เช่น (1) การขายใบล้างบาป (indulgences) (2) การขายตำแหน่งหน้าที่ทางศาสนา และ (3) การแต่งตั้งญาติดำรงตำแหน่งทางศาสนาโดยไม่คำนึงถึงความสามารถ

ปัจจัยทางการเมือง คือ ความเจริญของชาติถูกฝ่ายศาสนจักรยับยั้ง จากแนวคิดทางศาสนาที่ถือว่าศาลของทางศาสนาใหญ่กว่าศาลของรัฐ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือ การที่ศาสนาเก็บภาษีร้อยละสิบ (Tithe) จากทุกคนที่อยู่ในคริสตจักร เมื่อชนชั้นพ่อค้ามีเพิ่มขึ้นจึงรู้สึกไม่พอใจ รวมทั้งกษัตริย์ต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกรู้สึกไม่พอใจที่ฝ่ายศาสนจักรร่ำรวยมากและไม่ต้องเสียภาษีให้รัฐ

ปัจจัยด้านสังคม เมื่อสังคมเริ่มเข้าสู่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาทำให้เกิดปัญญาชนและผู้มีการศึกษาสูง ทำให้มีการสอบถามเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและมีคนเป็นจำนวนมากที่คลายความศรัทธาลงไปมาก

การปฏิรูปศาสนาของ โปรเตสแตนต์ทำให้เอกภาพของคริสตจักรสิ้นสุดลง โปรเตสแตนต์ได้ขยายตัวทั่วยุโรปภาคเหนือ การปฏิรูปในนอร์เวย์ เดนมาร์ก และสวีเดนเป็นไปในทำนองเดียวกันกับในรัฐเยอรมนีต่าง ๆ ผู้ครอบครองรัฐได้อำนาจในทางการเมืองและความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น ในขณะที่ทางฝ่ายคาทอลิกต้องเสียอำนาจไป จอห์น คาลวิน (John Calvin) เป็นผู้เผยแผ่ลัทธิโปรเตสแตนต์เรียกว่า ลัทธิคาลวินในสวิตเซอร์แลนด์ จอห์น น็อกซ์ (John Knox) ได้สอนลัทธิโปรเตสแตนต์ที่มีชื่อเรียกว่า Presbyterianism ในสกอตแลนด์ และลัทธิอังกฤษ (Anglicanism) ได้เข้าแทนที่คาทอลิกในอังกฤษ ในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 1 โดยราชริคาของพระองค์ได้ยอมรับเป็นศาสนาประจำชาติเรียกว่า Church of England ในฝรั่งเศสมีการพัฒนาลัทธิโปรเตสแตนต์โดยกลุ่มฮุกเกอโนต์ (Huguenots)

การปฏิรูปศาสนาของคาทอลิก ฝ่ายคาทอลิกได้ทำการปฏิรูปตนเองเพื่อเป็นการยับยั้งการขยายตัวของลัทธิโปรเตสแตนต์ ในการปฏิรูปของคาทอลิกได้มีการปฏิบัติตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ในปี ค.ศ. 1545 พระสันตะปาปาจอห์นปอลที่ 3 ได้เรียกประชุมสภาแห่งเทรนต์ (The Council of Trent) สภาทางศาสนาได้ประชุมเป็นเวลา 18 ปีและได้ลงมติรับหลักการในการปฏิรูปหลายข้อเพื่อที่จะรักษาคาทอลิกให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยให้ยกเลิกการขายใบล้างบาปและตำแหน่งทางศาสนา ให้รักษาระเบียบวินัยของพระ รวมทั้งการกำหนดให้พระที่เป็นชั้นหัวหน้ามีการศึกษาสูงขึ้น

มีการตั้งศาลทางศาสนาเพื่อทำการกวาดล้างพวกนอกรีต ใต้สวนพวกนอกรศาสนาอย่างลับและลงโทษโดยการเผาไฟ ศาลทางศาสนาที่สร้างขึ้นในสเปนและอิตาลีได้ทำการกวาดล้างพวกนอกรศาสนาหรือพวกที่ขัดแย้งกับคาทอลิกเป็นจำนวนมาก

การจัดทำดัชนีสันตะปาปา (papal index) เพื่อเซนเซอร์หนังสือหรือบทความที่มีข้อขัดแย้งกับการสอนของคาทอลิก ดัชนีสันตะปาปาได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอ

อิกนาติอุสโลโยลา (Ignatius Loyola) ขุนนางสเปนได้ก่อตั้งสมาคมเยซูอิต (Jesuit) ขึ้นในปี ค.ศ. 1534 เพื่อปฏิรูปคาทอลิก สมาคมนี้นี้พยายามที่จะทำให้นักนอกรศาสนาเข้ารีตและนำความสูญเสียดังกล่าวกลับคืนมา โดยทำการดังนี้ (1) จัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ (2) แต่งตั้งมิชชันนารีออกสอนศาสนา และ (3) เป็นผู้ให้คำแนะนำแก่พวกขุนนางและเจ้านายต่าง ๆ เยซูอิตได้หยุดยั้งการเผยแพร่ของลัทธิโปรเตสแตนต์ในยุโรป

ผลจากการปฏิรูปศาสนานี้ (1) เป็นการสิ้นสุดของเครือจักรภพคริสเตียนรวม (republica christiana) คาทอลิกมิได้เป็นศาสนาเดียวของโลกคริสเตียนอีกต่อไป (2) เกิดสงครามศาสนาที่สำคัญ ๆ หลายครั้ง นับแต่ ค.ศ. 1530 เป็นต้นมา เป็นสงครามระหว่างรัฐที่นับถือโปรเตสแตนต์กับรัฐที่นับถือคาทอลิก สงครามใหญ่ครั้งสุดท้าย คือ สงคราม 30 ปี (The Thirty Years War ค.ศ. 1618-1648) สงครามยุติลงด้วยสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย (Treaty of Westphalia) การทำสงครามทางศาสนาได้นำไปสู่ท่าทีอันมีขันติธรรมทางศาสนามากขึ้น (3) สงครามทางศาสนาทำให้กษัตริย์หลายองค์มีชัยในทางเศรษฐกิจ รัฐได้ทำการยึดทรัพย์ของวัดทำให้ฝ่ายอาณาจักรมั่งคั่งขึ้น กำหนดให้ฝ่ายศาสนจักรเสียหายและไม่มีอำนาจในทางศาลอีกต่อไป ทั้งหมดนี้ทำให้รัฐต่าง ๆ แข็งแรงขึ้น (ปรีชา ศรีวาลย์, 2542, หน้า 79-82) พระมหากษัตริย์ในรัฐต่าง ๆ ที่เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจของพระสันตะปาปาและศาสนจักรที่โรม พระมหากษัตริย์มีอำนาจมากขึ้น ความรู้สึกชาตินิยม (nationalism) ความรู้สึกเป็นเอกเทศ เป็นรัฐประชาชาติ (nation state) เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้แต่ละประเทศมีอำนาจของตนอย่างสมบูรณ์ในการปกครองบ้านเมือง รวมทั้งการส่งเสริมลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) ทำให้แต่ละบุคคลมีความเชื่อมั่น

ในตนเอง มีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา การส่งเสริมการศึกษาและความก้าวหน้าทางวิชาการทำให้คนทั่วไปมีความรู้มากขึ้น มีความคิดที่ก้าวหน้า มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 229)

สนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย ค.ศ. 1648 ทำให้ข้อขัดแย้งใหญ่ ๆ ในยุโรปยุติลงได้เกือบหมดสิ้น ศาสนาไม่ใช่ปัญหาสำคัญทางการเมืองของยุโรปอีกต่อไป สงครามในเวลาต่อมาหรือสัมพันธภาพระหว่างประเทศจะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ (มยุรี เจริญ, 2552, หน้า 233)

สรุปได้ว่า ยุโรปในสมัยกลาง รัฐมีความสำคัญน้อยกว่าศาสนา ฝ่ายศาสนจักรมีอิทธิพลในทางอาณาจักร เช่น การสถาปนาพระมหากษัตริย์และการถอดถอนประมุขของรัฐ รวมทั้งการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของประเทศ บทบาทของคริสต์ศาสนาเริ่มขึ้นเมื่อจักรวรรดิโรมันเกิดความเสื่อม ดินแดนในยุโรปมีแต่ความปั่นป่วน คริสต์ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำในทางจิตวิญญาณของชาวยุโรป ในระยะแห่งความสับสนวุ่นวายนี้บารมีของคริสต์ศาสนาจึงเพิ่มมากขึ้น เพราะมีสิ่งดึงดูดใจคนจำนวนมาก ซึ่งกำลังท้อแท้ต่อความแตกแยกและเสื่อมโทรมของสังคมการเมือง และเมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายลง สถาบันคริสต์ศาสนาจึงมีความแข็งแกร่งมากขึ้น มีอิทธิพลครอบงำยุโรปสมัยกลาง ในด้านสังคมผู้คนได้พบว่า คริสต์ศาสนาสามารถให้ความรู้สึกที่มั่นคงทางจิตใจได้ ชาวยุโรปในสมัยกลางจึงมีความเชื่อฝังแน่นอยู่กับความเชื่อทางศาสนาและปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด จนกระทั่งว่าผู้ใดหรือชนกลุ่มใดมีความเห็นขัดแย้งกับศาสนจักรจะต้องถูกศาสนจักรไต่สวนและลงโทษ ด้านบทบาททางการเมืองศาสนจักรมีส่วนร่วมในระบบการเมืองของยุโรป ในระบบกษัตริย์ ศาสนจักรได้อำนาจเหนือพระมหากษัตริย์และขุนนางในฐานะของผู้สถาปนาพระมหากษัตริย์ในระบบฟีวคัล ศาสนจักรมีที่คนจำนวนมากทำให้ศาสนจักรมีความมั่งคั่งและมีอำนาจมาก รวมถึงในระบบศาล ศาสนจักรเป็นผู้จัดระบบการพิจารณาศาล จึงอ้างในสิทธิที่จะพิจารณาคดีทั้งทางศาสนาและทางโลก ด้านบทบาททางเศรษฐกิจ ศาสนจักรเป็นแหล่งรวมความมั่งคั่งทั้งจากภาษีและบรรณาการที่ดินเป็นจำนวนมาก เมื่อศาสนจักรเรื่องอำนาจเหนืออาณาจักรทั้งปวงในยุโรปได้มีการอ้างอิงว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกฎของพระเจ้า ลัทธิอำนาจสูงสุดของพระเจ้าจากแนวคิดของ

นักบวชคริสต์เริ่มเป็นที่กล่าวอ้างกันทั่วไป การต่อสู้ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร
 รุนแรงขึ้นจนกระทั่งเกิดสงครามกลางเมืองในโรม (อิตาลี) ระหว่างผู้สนับสนุน
 พระสันตะปาปากับผู้สนับสนุนอำนาจจักรพรรดิเยอรมันที่มีอำนาจอยู่เหนือโรม
 ท้ายที่สุด ฝ่ายศาสนจักรมีชัยต่อฝ่ายอาณาจักร ฝ่ายสนับสนุนพระสันตะปาปาเป็น
 ฝ่ายชนะได้ครอบครองเมืองฟลอเรนซ์ หลังจากผ่านช่วงแห่งความขัดแย้งอย่างรุนแรง
 ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรเป็นระยะเวลาที่ครั้งศตวรรษ ก่อให้เกิดความเสียหาย
 อย่างใหญ่หลวงจึงเกิดแนวคิดให้สร้างดุลยภาพของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับ
 อาณาจักร โดยนักคิด ดังเต เป็นผู้เสนอแนวคิดให้ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรสามัคคี
 ประองคองกัน ดังเตเป็นผู้ประสานจนสามารถทำให้อาณาจักรและศาสนจักรสามัคคี
 ประองคองกันได้ นักคิดสำคัญในยุคนั้น คือ นิโคโล มาคิอาเวลลี ได้เสนอแนวคิด
 แยกการเมืองออกจากศาสนา โดยถือเอาเอกภาพของชาติ ความมั่นคงของรัฐและ
 ผลประโยชน์ของประเทศอยู่เหนือความเคารพเชื่อถือพระสันตะปาปาและลัทธิศาสนา
 โดยให้อาณาจักรและศาสนจักรทำหน้าที่ของตน ต่างไม่แทรกแซงกัน โดย มาคิอาเวลลี
 ได้สร้างทฤษฎีทางการเมืองให้เป็นอิสระจากศาสนจักร แนวคิดของ มาคิอาเวลลี
 ได้สร้างรัฐชาติปดัยขึ้นมาใหม่ คือ ทฤษฎีอำนาจอธิปไตย

นักบวชมาร์ติน ลูเธอร์ ได้ประกาศแยกตัวออกจากคริสต์ศาสนา โดยการตั้งเป็น
 นิกายโปรเตสแตนต์ ไม่ขึ้นกับพระสันตะปาปา เนื่องจากลูเธอร์ได้เห็นสภาพความเสื่อม
 ของพระสันตะปาปา และความไม่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ ของศาสนจักร จึงคัดค้าน
 อำนาจของพระสันตะปาปา และกล่าวว่าในพระคัมภีร์ไม่ได้สอนให้พระสันตะปาปาเป็น
 ผู้ปกครองทั้งศาสนจักรและอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็พระสันตะปาปา บาทหลวงหรือชี
 จะต้องเคารพเชื่อฟังกฎหมายของบ้านเมืองและจะต้องถูกลงโทษเช่นเดียวกับบุคคล
 ธรรมดาหากได้กระทำผิด อำนาจในอาณาจักร เป็นอำนาจที่พระเจ้าได้ประทานมาให้เพื่อ
 ลงโทษผู้ที่ทำบาปทำชั่ว รัฐเป็นฝ่ายป้องกันความชั่วร้ายทั้งหลายไม่ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น
 รัฐจึงลงโทษผู้ที่ชั่วทำบาปได้ทุกคน ลูเธอร์ได้กักรัฐออกจากอำนาจของศาสนจักร และ
 สนับสนุนพระราชอำนาจอันสมบูรณ์ของรัฐที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ให้สูงขึ้นกว่า
 อำนาจของศาสนจักร

หลังจากผ่านบทเรียนของความสัมพันธ์ที่เป็นการแก่งแย่งอำนาจกันระหว่าง ศาสนจักรและอาณาจักร ยุโรปได้เข้าสู่ยุคฟื้นฟู (renaissance ages) มีการนำความคิดของ ปราชญ์กรีก และ โรมัน มาเป็นแนวคิดในการฟื้นฟู กอปรกับได้เกิดรัฐชาติ (national state) ขึ้นในยุโรปตะวันตก และรัฐเหล่านี้ไม่ยอมรับอำนาจของพระสันตะปาปาและ ศาสนจักร รวมทั้งจักรวรรดิแห่งโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Empire) อีกต่อไป จึงได้มีการปฏิรูป (reformation) ครั้งสำคัญ โดยให้ศาสนจักรอยู่ภายใต้การคุ้มครองและ ควบคุมของพระมหากษัตริย์ เป็นการสร้างดุลยภาพใหม่ระหว่างอำนาจของ ฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร

ฉะนั้น ในยุโรปสมัยกลาง คริสตจักรมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรสอดคล้องกับ แนวคิดความสัมพันธ์ของศาสนจักรกับอาณาจักรที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะ ขัดแย้ง (conflict) เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยกันหรือขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์ ซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างพยายามช่วงชิงอำนาจกัน แย่งกันเป็นแกนนำสังคม หรือทำ ลักษณะครอบงำซึ่งกันและกัน โดยที่คริสตจักรมีอำนาจและอิทธิพลเหนืออาณาจักรเป็น อย่างมากและเป็นระยะเวลายาวนาน จนกระทั่งเข้าสู่ยุคฟื้นฟูจึงได้มีการปรับดุลยภาพ ของความสัมพันธ์ใหม่ให้เป็นลักษณะที่สมดุลกัน โดยให้มีการแยกศาสนาออกจาก การเมืองเพื่อเป็นการลดบทบาทและอำนาจของศาสนจักรนั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรอิสลามกับอาณาจักรในตะวันออกกลาง

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 6 ในดินแดนอาหรับประกอบด้วยชาวอาหรับที่อาศัย อยู่ในเมืองต่าง ๆ (urban arabs) มีอาชีพเป็นพ่อค้าและเป็นช่างฝีมือ และชนเผ่าเร่ร่อน (bedouin) มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ ดำเนินชีวิตอยู่ในกระโจม ภาษาที่ใช้เป็นภาษาเดียวกัน คือ ภาษาอารบิก (arabic) ยังไม่มีรูปแบบการปกครองที่มีระเบียบและยังรวมกันเป็นชาติ ไม่ได้ โดยที่ต่างมีพระเจ้าของตนจึงมีการนับถือพระเจ้าหลายองค์ด้วยกัน นอกจากนี้ ชนชาติอาหรับมีการนับถือต้นไม้ตลอดจนวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ตามทะเลทราย รวมถึง เวทมนตร์คาถาต่าง ๆ อีกทั้งมีการรบกันระหว่างเผ่าเป็นเนืองนิตย์ โดยมีเมืองเมกกะ (Mecca-Mekkah) ประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นศูนย์กลาง เพราะมีเทวสถานกาบา (Kaaba)

เป็นหินสีดำแท่งหนึ่งเป็นก้อนเล็ก บรรจุอยู่ในเทวดานซึ่งเชื่อกันว่าตกมาจากฟ้า
 ถือกันว่าเป็นหินที่พระเจ้ามอบให้แก่บรรพบุรุษของชาวอาหรับไว้เป็นที่สักการบูชา
 ความสำคัญของเทวดานนี้มีมากจึงต้องมีผู้ดูแล ซึ่งขุนนางตระกูลกูรอยช์ (Quraish)
 เป็นผู้ดูแลเก็บค่าบำรุงเทวดาน (นันทนา กปิตกาญจน์, 2541, หน้า 16-17)

ศาสนาอิสลาม

“อิสลาม” เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า “สันติ” มีความหมายทางศาสนาว่า การถวาย
 ตัวต่อพระเจ้า (submission to the God) หรือการถวายตัวต่อหน้าพระทัยของพระเจ้าเพื่อ
 สันติ ผู้นับถือศาสนานี้เรียกว่า “มุสลิม” แปลว่า ผู้รักสันติ มีความหมายทางศาสนาว่า
 ผู้มอบกายถวายชีวิตต่อพระเจ้าเพื่อสันติ ศาสนาอิสลามประกาศโดยพระนบีมุฮัมมัด
 ในสมัยก่อนพระนบีมุฮัมมัด ชาวอาหรับแตกแยกออกเป็นหลายกลุ่ม บ้านเมืองขณะนั้น
 แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เชบา (Sheba) เนจด์ (Nejd) และเฮยาส (Hejas) ความสามัคคีทาง
 การปกครองไม่มี ในแต่ละกลุ่มมีหัวหน้าซึ่งส่วนมากเป็นนักบวชและพ่อค้าที่มีอำนาจ
 ควบคุมคนได้ในทางการค้าและทางศาสนา อาหรับทั้งสามกลุ่มแก่งแย่งอำนาจและ
 วิวาทกันอยู่เสมอ ด้วยความคิดที่ต่างกัน รวมถึงศาสนาและพระเจ้าที่นับถือแตกต่างกัน
 (เสถียร พันธรังสี, 2534, หน้า 421-423)

ประวัติ พระนบีมุฮัมมัด

พระนบีมุฮัมมัด ได้ถือกำเนิดที่เมืองเมกกะ เป็นชนเผ่าอาหรับตระกูลกูรอยช์
 พระนบีมุฮัมมัดกำเนิด ในวันจันทร์ที่ 20 เมษายน ค.ศ. 570 โดยปู่ คือ अबดุลมุตตาลิบ
 (Abdul Muttalib) เป็นผู้ตั้งชื่อให้ว่า มุฮัมมัด (Muhammad) (โมหัมมัด अबดุลกาเดร์,
 2520, หน้า 32) บิดาชื่อ अबดุลลาห์ (Abdullah) มารดาชื่อ อมีนะ (Amina) บิดาได้
 ถึงแก่กรรมก่อนพระนบีมุฮัมมัด จะประสูติ 2 เดือนเศษ มารดาได้ถึงแก่กรรม เมื่อทรงมี
 พระชนมายุ 6 ชันษา ปู่เป็นผู้เลี้ยงดูพระนบีมุฮัมมัด จนกระทั่งปู่ถึงแก่กรรม อาบู ทาลิบ
 (Abu Talib) ผู้เป็นอาจึงนำมาเลี้ยง (ประจักษ์ ช่วยไต้, 2521, หน้า 15) แต่เนื่องจาก
 ครอบครัวของพระนบีมุฮัมมัดสืบเชื้อสายมาจากตระกูลกูรอยช์ จึงต้องได้รับการศึกษา

เล่าเรียนถึงแม้จะยากจน ต่อมาเมื่อมีพระชนมายุได้ 25 ชันษา พระนบีมุฮัมมัดได้ทำหน้าที่คุมกองเกวียนให้กับเศรษฐินีมาย์ซ็อนางคาคิยะห์ (Kadijah) ในภายหลังจากที่พระนบีมุฮัมมัดแต่งงานกับนางคาคิยะห์ ทำให้พระนบีมุฮัมมัดมีเวลาว่างพอที่จะคิดตรึกตรองเกี่ยวกับศาสนาได้ลึกซึ้ง จากที่พระนบีมุฮัมมัดได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชาวยิวและชาวคริสเตียน จึงทำให้พระนบีมุฮัมมัดไม่พอใจในการนับถือพระเจ้าหลายองค์ของชาวอาหรับ เมื่อพระนบีมุฮัมมัดมีพระชนมายุได้ประมาณ 40 ชันษาเศษ ค่ะวันหนึ่งในเดือนรอมฎอน (เดือน 9 ของอิสลาม) พระนบีมุฮัมมัดนั่งหาความสงบอยู่ในถ้ำบนเขาหิรา ขณะใจกำลังสงบมีเทวโองการหนึ่งปรากฏในดวงใจ (revelation) เป็นเสียงกระซิบของมหาเทพกาเบรียล (Gabriel) หรือยิบราอิล (Jibra-il) ผู้รับโองการจากพระอัลลอฮ์ (Allah) ว่า “จงอ่าน” หรือ “ท่องบ่น” และว่า “ในพระนามของพระอัลลอฮ์ เจ้าผู้ทรงพระคุณใหญ่ และพระมหากرณาใหญ่ ผู้ทรงสร้างโลกและสร้างมนุษย์ด้วยพระโลหิต ฯลฯ” และว่า “ไม่มีพระเจ้าองค์อื่นใด นอกจากพระอัลลอฮ์แต่พระองค์เดียว” (ประจักษ์ ช่วยไต้, 2521, หน้า 19-21; เสถียร พันธรังสี, 2534, หน้า 425)

พระนบีมุฮัมมัดเชื่อว่า อัลลอฮ์ได้เลือกพระองค์ให้เป็นศาสดาพยากรณ์ (Prophet) องค์หนึ่งในบรรดาที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อัล-กุรอาน 25 องค์ เช่น อับราฮัม (Abraham) โมเสส (Moses) แห่งลัทธิยูดาห์ และพระเยซูแห่งคริสต์ศาสนา โดยที่พระนบีมุฮัมมัดกล่าวว่า พระองค์เป็นศาสดาพยากรณ์องค์สุดท้าย ซึ่งมาประกาศตามคำขอของพระเจ้า คำประกาศของพระนบีมุฮัมมัดถือเป็นที่สุดไม่มีการแก้ไข เป็นคำที่ถูกต้องที่สุดและลบล้างคำประกาศต่าง ๆ ที่แล้วมา เช่น ของโมเสสและพระเยซู ซึ่งพระนบีมุฮัมมัดถือว่ายังไม่ถูกต้องทีเดียว หรือได้ถูกบิดเบือนโดยกาลเวลา พระนบีมุฮัมมัดกล่าวว่า คำประกาศของศาสนาอิสลามถือเป็นที่สมบูรณ์ที่สุด ถูกต้องที่สุด และเป็นคำประกาศครั้งสุดท้ายของพระเจ้า (ประจักษ์ ช่วยไต้, 2521, หน้า 12; นันทนา กปิลกาญจน์, 2541, หน้า 17-18)

ศาสนาอิสลามมีลักษณะการผสมผสานของคริสต์ศาสนา ลัทธิศาสนาของชาวยิว (Judaism) และลัทธิโซโรอัสเตเรียน (Zoroastrianism) ของเปอร์เซีย โดยศาสดามุฮัมมัดได้สอนว่า ชาวอาหรับมีบรรพบุรุษสืบมาจากอิศห์มาเอล (Ishmael) ซึ่งเป็นลูกชายคนโตของอับราฮัม ดังนั้น พระคัมภีร์อัล-กุรอาน จึงมีหลักคำสอนหลายอย่างคล้ายคลึงกับ

หลักคำสอนในพระคัมภีร์เก่า (The Old Testament) ที่เน้นถึงการมีพระเจ้าองค์เดียว ห้ามบูชารูปเคารพอื่นใด ห้ามการเสพสุราของเมา ห้ามบริโภคหมู นอกจากนั้นในพระคัมภีร์อัล-กุรอานและในพระคัมภีร์ใหม่ (The New Testament) ของคริสต์ศาสนามีความเชื่อเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับทูตสวรรค์ต่าง ๆ ลงมาเป็นนิมิตแก่ศาสดามุฮัมมัด และศาสนาอิสลามยังมีลักษณะคล้ายกับลัทธิโซโรอัสเตเรียนของเปอร์เซียเก่าในข้อที่เน้นถึงวันสำคัญ คือ วันตัดสินชีวิตหลังความตาย (The Last Judgment) โดยผู้ใดได้ทำบุญหรือทำบาปอย่างใดไว้ พระเจ้าจะจดบันทึกไว้ผู้ที่ประกอบความดีจะได้ขึ้นสวรรค์ และผู้ทำชั่วจะต้องตกนรก (Thomas, 1922, pp. 41-61)

ศาสดามุฮัมมัดได้เริ่มประกาศศาสนาอิสลามที่นครเมกกะ แต่ชนชั้นปกครองในนครเมกกะเกรงกลัวว่าศาสดามุฮัมมัดจะก่อความยุ่งยากและทำลายนครเมกกะที่กำลังมีความมั่งคั่งทางการค้าจึงทำการปราบปราม ทำให้ศาสดามุฮัมมัดพร้อมด้วยสาวุศิชย์จำต้องหนีไปสู่นครเมดินา (Medina) ซึ่งตรงกับศักราชเหจิระห์ 622 ในภายหลังเมื่อพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. 632 แล้ว อาบู บักร์ (Abu Bakr) ผู้เป็นทั้งเพื่อนสนิทและพ่อตาของพระองค์ (โดยอาบู บักร์มีลูกสาว ชื่อ อาอิซา เป็นภรรยาของศาสดามุฮัมมัดคนหนึ่ง หลังจากนางคาดิยะห์สิ้นชีพแล้ว) เป็นสาวุศิชย์ผู้สืบต่อจากศาสดามุฮัมมัด ทำการรวบรวมหลักคำสอนของศาสดามุฮัมมัดขึ้นเป็นหนังสือที่เรียกว่า พระคัมภีร์อัล-กุรอาน โดย อาบู บักร์ มีตำแหน่งที่เรียกในภาษาอาหรับว่า คาลิฟะฮ์ (Caliph) หรือที่นิยมเรียกกันว่ากาหลิบ ถือว่าเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากศาสดามุฮัมมัด มีหน้าที่ทำนุบำรุงศาสนา ปกครองและบริหารประเทศ แต่คาลิฟะฮ์มิได้มีฐานะเป็นศาสตพยากรณ์เช่นเดียวกับศาสดามุฮัมมัด อาบู บักร์ จึงได้เป็นคาลิฟะฮ์องค์แรก (นันทนา กปิลกาญจน์, 2541, หน้า 19-20)

พระคัมภีร์อัล-กุรอาน

พระคัมภีร์อัล-กุรอาน ในภาษาอาหรับแปลว่า “การอ่าน” ถือเป็นโองการของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่พระองค์ทรงประทานแก่พระนบีมุฮัมมัด เป็นตอน ๆ ตลอดช่วงระยะเวลา 23 ปี โดยผ่านมหาเทพกาเบรียล (ประจักษ์ ช่วยไต้, 2521, หน้า 46) พระคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นคัมภีร์ของศาสนาอิสลาม ประกอบด้วยเนื้อความ 114 บท หรือ

ที่เรียกว่า ซูเราะ (Sura) จัดลำดับเรียงตามความสั้นยาว โดยบทที่ยาวที่สุดเป็นบทแรก ตามด้วยบทที่สั้นลงตามลำดับ แต่ละซูเราะมีชื่อหัวข้อกำกับและระบุว่าทรงส่งข้อความลงมา ณ ที่ใด คือ ที่นครเมกกะหรือที่นครเมดินา แต่ละซูเราะแบ่งออกเป็นบทสั้น ๆ มากน้อยต่างกัน มีเลขกำกับบทนั้น ๆ บทสั้น ๆ ที่กล่าวนี้เรียกว่า “อายาห์” หรือ “โองการ” ศาสดามุฮัมมัดได้วางหลักใหญ่ 9 ประการ สรุปลงโดยย่อได้ดังนี้ (นันทนา กปิลกาญจน์, 2541, หน้า 20-21; Armajani, 1986, p. 44)

1. ยอมรับนับถืออัลลอฮ์เป็นพระเจ้าองค์เดียว (monotheist) และเป็นพระเจ้าสูงสุด
2. กำหนดให้สวดมนต์วันละ 5 ครั้ง โดยหันหน้าไปทางนครเมกกะ เวลาในการสวดมนต์ คือ ก่อนรุ่งอรุณ เวลาเที่ยง บ่าย เย็น และค่ำ ให้นิยมการอาบน้ำชำระกาย ก่อนทำพิธีทางศาสนา
3. มุสลิมทุกคนจะต้องเดินทางจาริกไปแสวงบุญยังนครเมกกะให้ได้อย่างน้อยหนึ่งครั้งในชีวิต มุสลิมที่ได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์ (Haj) ยังนครเมกกะแล้วถือว่าได้ผ่านการชำระกายและใจให้บริสุทธิ์ จะได้รับการขนานนามว่าหะยี (Haji)
4. การถือศีลอดอาหารในเดือนศัคคีลียะห์ เรียกว่า รอมฎอน (ramadan) ปีละ 1 เดือน การถือศีลอดเดือนรอมฎอน จะต้องถือการอดอาหาร คือ เว้นการกินอาหาร เว้นการกินน้ำ เว้นการอาบน้ำ เว้นจากการลูบตัวด้วยของหอม เว้นการประพดีเพื่อระคาย ทั้งนี้ตลอดเวลาดังแต่อาทิตย์ขึ้นจนอาทิตย์ตก
5. การยึดถือวันสำคัญ Sabbath อิสลามเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ขึ้นในวันศุกร์ จึงถือเป็นวันมหามงคล มุสลิมจึงนิยมทำพิธีละหมาดในทุก ๆ วันศุกร์
6. การเสียภาษีเพื่อบำรุงแก่คนยากจนที่เรียกว่า Poor Tax ให้ทานแก่คนยากจน (paying aims) หรือซากาต (zakaat) สงเคราะห์ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือแบ่งปันให้คนจนโดยหวังกุศลตอบแทนในชาติหน้า
7. ถือว่าจะมีการตัดสินชีวิตหลังความตาย พิจารณาบาปบุญคุณโทษที่เรียกว่า The Last Judgment
8. การทำลายคนนอกศาสนา (Jihad) ถ้าหากว่าคนนอกศาสนาจะทำลายศาสนาอิสลาม

9. กระทำในสิ่งที่ดี เช่น ไม่เล่นการพนัน ไม่ขูดรีด ไม่ดื่มสุรา และไม่รับประทาน หมู มุสลิมที่ดีควรจะดูแลเด็กกำพร้า มีเมตตา ซื่อสัตย์ และให้อภัย โดยทั่วไปมุสลิม ควรจะกระทำในสิ่งที่ได้รับอนุญาต และจะไม่กระทำในสิ่งที่หวงห้าม โดยที่เหลื่อ ปล่อยให้เป็นพระประสงค์ของอัลลอฮ์

การเกิดนิกายในศาสนาอิสลาม

นันทนา กปิลกาญจน์ (2541, หน้า 22-23) ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อศาสดามุฮัมมัด สิ้นชีพ ไม่ได้มีการกำหนดให้ใครดำรงตำแหน่งผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางการเมือง จึงให้ประชาชนคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสม ประชาชนกลุ่มหนึ่งเห็นว่า อาลีซึ่งเป็นญาติสนิทและเป็นลูกเขยของศาสดาควรเป็นคาลิฟะฮ์ แต่ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าอาบู บักร์ อาวุโสกว่าและเป็นเพื่อนสนิทของศาสดา จึงเลือกอาบู บักร์ Abu Bakr ในปี ค.ศ. 632-644 เป็นคาลิฟะฮ์คนที่ 1 เมื่ออาบู บักร์ สิ้นชีวิตลง ประชาชนได้เลือกอุมร์ Umar ในปี ค.ศ. 634-644 ให้ดำรงตำแหน่งคาลิฟะฮ์คนที่ 2 เมื่ออุมร์สิ้นชีวิตลง ประชาชนส่วนใหญ่เลือกอุษมาน Uthman ในปี ค.ศ. 644-656 เป็นคาลิฟะฮ์คนที่ 3 การที่อุษมานสิ้นชีวิตด้วยการถูกลอบสังหาร และอาลี Ali ในปี ค.ศ. 656-661 ซึ่งเป็นคาลิฟะฮ์คนที่ 4 ไม่สามารถจับผู้ร้ายที่ทำการลอบสังหารได้ ประชาชนที่สนับสนุนอุษมานจึงไม่พอใจกล่าวหาว่า อาลีมีส่วนร่วมในการลอบสังหารด้วย มุสลิมกลุ่มนี้จึงได้แยกออกไปตั้งตนเป็นคาลิฟะฮ์ที่เมืองคัมสั๊กส ในประเทศซีเรีย เป็นราชวงศ์ใหม่คือ ราชวงศ์อุมัยยะฮ์ โดยมีมอญะฮ์เป็นต้นราชวงศ์ ต่อมาอาลี ถูกลอบสังหาร บุตรชายคือ ฮาซัน Hason ในปี ค.ศ. 661-669 ได้เป็นคาลิฟะฮ์ต่อมา เมื่อฮาซันสิ้นชีวิตลง น้องชายคือ ฮุเซน Husayne ในปี ค.ศ. 669-680 ได้ปกครองแทน (Armajani, 1986, p. 45) ซึ่งในระยะนี้ราชวงศ์อุมัยยะฮ์ทางคัมสั๊กสมีอำนาจแข็งแกร่ง สามารถปราบปรามอาณาจักรของเปอร์เซียได้ และพยายามทำให้ทางฮุเซนยอมรับการเป็นคาลิฟะฮ์ของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ เมื่อไม่ได้ผลจึงใช้อุบายเชิญฮุเซนให้เดินทางไปเจรจาดกลกกัน ระหว่างทางฮุเซนถูกกองทัพของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ โจมตี และถูกฆ่าตายที่ตำบลการ์บาดา (Kabala) ประเทศอิรัก มุสลิมกลุ่มที่สนับสนุนฮุเซนกล่าวว่า ผู้ที่ทำร้ายฮุเซนเป็นพวกทรยศต่อศาสนาและได้ประกาศแยกตัวออกไป

เรียกตัวเองว่า ชีอะฮ์ ตูลอดี คำว่า ชีอะฮ์ แปลว่า พรรคพวกหรือการสนับสนุน ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของนิกายชีอะฮ์ขึ้นในศาสนาอิสลาม

นิกายชีอะฮ์ (Shi'a) มีหลักศรัทธาที่แตกต่างจากนิกายซุนนะห์ ส่วนหลัก การปฏิบัติยังคงเหมือนกัน กล่าวคือ ศรัทธาว่าพระเจ้าประทานพระคัมภีร์อัล-กุรอาน มาเป็นแนวทางให้มนุษย์ โดยมีศาสดามุฮัมมัดเป็นผู้นำ และมีอาลีเป็นคาลิฟะฮ์ที่ ถูกต้อง โดยปฏิเศรคาลิฟะฮ์ 3 คนแรกอย่างสิ้นเชิง นิกายชีอะฮ์จะถือวันที่ชูเซ็นถูกฆ่าตาย คือวันที่ 10 ของเดือนที่ 1 ของศักราชอิสลาม ทำพิธีเพื่อระลึกถึงชูเซ็นด้วยการแสดงความ โศกเศร้า ความโกรธแค้น นิกายชีอะฮ์มีผู้นับถือมากในประเทศอิหร่าน อิรัก อินเดีย ปากีสถาน แอฟริกาเหนือ นิกายชีอะฮ์มีการแบ่งย่อยตามความศรัทธาที่แตกต่างกัน อีก 4 สาขา คือ สาขาสิบสองอิมาม สาขาอิสมาอีลียะฮ์ สาขาอควาริช สาขาซัยดียะฮ์

นิกายซุนนะห์ หรือนิกายสุหนี่ (Sunni) เป็นมุสลิมที่มีความศรัทธาและปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของศาสดา คำว่า ซุนนะห์ แปลว่า จารีต คือ การปฏิบัติ โดยมีแนวทาง ปฏิบัติตามคำพูดและการปฏิบัติของศาสดาอย่างเคร่งครัด และศรัทธาต่อคาลิฟะฮ์ ทั้ง 4 คน นิกายนี้แพร่หลายในประเทศในแถบเอเชีย เช่น อินเดีย เอเชีย มาเลเซีย ไทย

นิกายสุฟีส เป็นนิกายที่เกิดใหม่ คำสั่งสอนของนิกายนี้ คือ สละความสุขทางโลก เพื่อชำระดวงจิตให้สะอาดและรำลึกถึงพระเจ้าอยู่เสมอ โดยการสวดมนต์ภาวนาและ การทำสมาธิ มุสลิมนิกายนี้จะไม่สนใจกิจกรรมใด ๆ ในโลก มีความเป็นอยู่สมถะ ตัดความปรารถนาทางโลก เพื่อจะได้เข้าใกล้ชิดพระเจ้า ทำให้เกิดความปิติสูงสุด ถึงขั้นจิตใจจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเอกภาพ นิกายสุฟีสแพร่หลายในประเทศอิหร่าน ตุรกี อัฟกานิสถาน และแอฟริกากลาง

การเผยแผ่ศาสนาอิสลาม

ประทีป สวาโย (2545, หน้า 76) ได้กล่าวว่า หลังจากศาสดามุฮัมมัดสิ้นชีพ บรรดาสาวกได้ทำการเผยแผ่ และขยายศาสนา โดยใช้สงครามนำ ด้วยการยกทัพไปทาง ตะวันออกรุกเข้าเปอร์เซีย เดอร์กีสถาน ส่วนทางตะวันตกได้ยกกองทัพเข้าเขตซีเรีย ปาเลสไตน์ และอียิปต์ ไปถึงภาคเหนือแห่งทวีปแอฟริกา ตรีโปลี คูนิเซีย แอลเบเนีย และ โมร็อกโก ในเวลาต่อมากองทัพได้รุกไปถึงยุโรป โดยข้ามจากทวีปแอฟริกาทางช่อง

ยิบรอลตาร์เข้าไปในประเทศสเปน ได้รุกเข้าไปถึงดินแดนประเทศฝรั่งเศส แต่พ่ายแพ้ต่อจักรพรรดิชาร์ลส์ มาร์เตล (Charles Martel) เมื่อกองทัพอิสลามบุกเข้ายุโรปไม่ได้ กองทัพอิสลามจึงได้เปลี่ยนเป้าหมาย โดยบุกเข้าทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ อินเดีย ปากีสถาน อัฟกานิสถาน กองทัพอิสลามได้ข้ามมหาสมุทรอินเดียไปครอบครองดินแดนเกาะชวา สุมาตรา ต่อจากนั้นกองทัพอิสลามได้ยกเข้าแหลมมลายู และแผ่มาถึงอาณาจักรทางภาคใต้ของประเทศไทยบริเวณนครศรีธรรมราช

การที่กองทัพอิสลามสามารถรบชนะและขยายดินแดนได้กว้างขวางเช่นนี้ เนื่องจากมีแรงจูงใจกระตุ้นให้เกิดความเสียสละกล้าหาญจากคำสอนของศาสนา มุฮัมมัด

โลกอิสลาม (*Pax Islamica*)

ศาสนาอิสลามเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการรวมชาติอาหรับที่กระจัดกระจายให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสัมพันธ์อันใหม่ได้เกิดขึ้นแก่ชนชาวอาระเบีย หลังจากที่ได้ยอมรับนับถืออิสลาม โลกอิสลามได้เกิดขึ้นในอาระเบียนับตั้งแต่นั้น (ประจักษ์ ชั่วไต้, 2521, หน้า 33) โดยมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ ศาสนาอิสลามได้รุ่งเรืองแพร่หลายขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 ด้วยการขยายอำนาจไปยังดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างไกล ในการขยายอำนาจและเผยแผ่ศาสนาไปนอกดินแดนอาระเบียนั้น มูลเหตุทางเศรษฐกิจและทางการเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากอาหรับต้องการจะเข้าไปครอบครองดินแดนซึ่งอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินแดนอาระเบียที่กันดารแห้งแล้ง และประกอบกับในขณะนั้นบรรดาประเทศเพื่อนบ้านกำลังอ่อนแอ เช่น จักรวรรดิไบแซนไทน์ (Byzantine) และจักรวรรดิเปอร์เซีย จึงเป็นโอกาสให้อาหรับเข้าครอบครองได้โดยง่าย ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 เผ่าเซลจุกเติร์ก (Seljuk Turks) รุกรานเข้าตีกรุงแบกแดด ราชวงศ์ต่าง ๆ ด้านทานอำนาจของเซลจุกเติร์กไม่ได้ จึงสลายตัวลง ชัยชนะของเซลจุกเติร์กครั้งนี้ก่อให้เกิดความประหวั่นพรั่นพรึงแก่จักรพรรดิไบแซนไทน์ รวมทั้งพระสันตะปาปาที่กรุงโรม ต่างเรียกประชุมทัพและยกทัพมาต่อต้านเติร์ก เกิดเป็นสงครามครูเสด กลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 ชาวออตโตมานเติร์ก (Ottoman Turks) เริ่มรุ่งโรจน์ขึ้น หลังจากที่ย้ายอำนาจเหนือเติร์กสาขาอื่น ๆ และ

รุกเลยเรื่อยข้ามช่องแคบดาร์แดเนลส์ (Dardanelles) เข้ายึดกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ได้ในปี ค.ศ. 1453 ออตโตมานเติร์กจึงตั้งจักรวรรดิออตโตมานขึ้นแทนที่จักรวรรดิโรมันตะวันออก (ไบแซนไทน์) ปีนี้นักประวัติศาสตร์จึงถือว่าเป็นปีที่สิ้นสุดของสมัยกลาง (นันทนา กปิลกาญจน์, 2541, หน้า 22-25)

จักรวรรดิออตโตมาน (*Ottoman Empire*)

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 หรือคริสต์ศตวรรษที่ 11 มีการโยกย้ายถิ่น ซึ่งเกิดจากความแตกแยกของคาลีเฟอ์อับบาซียะฮ์กับการก่อรูปของคาลีเฟอ์คูแ่ง ในอียิปต์และในอันดาลุส รวมทั้งการเข้ามาสู่โลกอิสลามของราชวงศ์ใหม่ ๆ ซึ่งดึงดูดกำลังคนมาจากชาติอื่น ๆ ซึ่งย้ายมาด้วยความมีศรัทธาแรงกล้าทางศาสนา นั่นคือ ชาวคริสเตียนในสเปนภายในคริสต์ศตวรรษที่ 14 เริ่มสั่นคลอนด้วยพลังหลายอย่าง คือ โรคระบาด กาฬโรค หรือ “มัจจุราชสีดำ” (black death) ซึ่งได้โจมตีประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก อีกทั้งมีตัวแปรอื่น ๆ เสริมเข้ามา อาทิ ความเจริญเติบโตของการผลิตสิ่งทอในอิตาลี และประเทศยุโรป อื่น ๆ การขยายการเดินทางของชาวยุโรปในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อความสมดุลทางการค้า จึงทำให้มีความลำบากมากขึ้นสำหรับรัฐบาลมุสลิมที่จะหาทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็น นอกจากนี้ ยังมีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการทำสงคราม การต่อเรือ การเดินเรือ การใช้ดินปืนกับปืนใหญ่และอาวุธปืนในแบบใหม่ ๆ ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ ระเบียบทางการเมืองที่มีอยู่ในรัฐแถบนี้จึงถูกทำลายโดยราชวงศ์ใหม่ ๆ ซึ่งสามารถหาทรัพยากร หากำลังคน และทรัพยากรอื่น เพื่อสร้างกองทัพขนาดใหญ่และมีประสิทธิภาพ ก่อนการสิ้นสุดลงของราชวงศ์สุดท้ายของมุสลิมใน ค.ศ. 1492 อำนาจใหม่ที่รุ่งเรืองเป็นของราชวงศ์หนึ่งของมุสลิมที่ใช้ชื่อของผู้สถาปนาราชวงศ์ คือ อุยมาน (Uthman) หรือ ออสมาน (Osman) ภาษาอังกฤษ คือ ออตโตมาน (Ottoman) จักรวรรดิออตโตมานมีเจ้าปกครองชาวตุรกี ซึ่งถือกำเนิดขึ้น โดยการขยายตัวของเซลจุกเติร์กและผู้อพยพชาวตุรกี ออตโตมานสามารถมุ่งหน้าไปทางตะวันออก สู่แคว้นอนาโตเลียได้ทั้ง ๆ ที่ได้มีการหยุดยั้งไว้ชั่วคราวเมื่อกองทัพของออตโตมานพ่ายแพ้แก่ผู้พิชิตชาวเตอร์กอีกคนหนึ่งจากตะวันออก คือ สุลฏอนติมูร์ (หรือตาเมอเลน) ใน ค.ศ. 1453 กองทัพของออตโตมาน

จึงได้ครอบครองจักรวรรดิไบแซนไทน์และยึดกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) เป็นเมืองหลวงใหม่ โดยใช้ชื่อใหม่ว่า อิสตันบูล (Istanbul) แต่ทางตะวันออก อำนาจของ ออตโตมานถูกทำลายโดยราชวงศ์ซาฟาวิยะห์ กรุงแบกแดดถูกออตโตมานพิชิตใน ค.ศ. 1534 แต่ต้องเสียให้แก่ซาฟาวิยะห์ใน ค.ศ. 1623 กองทัพออตโตมานจึงต้องย้ายมาทางใต้ และสามารถเข้าครอบครองซีเรีย อียิปต์ และอาระเบียตะวันตกได้ใน ค.ศ. 1516-1517 จากนั้นเป็นต้นมา จักรวรรดิออตโตมานจึงมีอำนาจทางทหารและอำนาจทางเรือทั้งใน แถบเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกและในทะเลแดง การก่อรูปของจักรวรรดิออตโตมาน เป็นตัวอย่างหนึ่งของกระบวนการซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งในประวัติศาสตร์ของประชาชนมุสลิม นั่นคือ การทำลายในการที่จะสถาปนาราชวงศ์ขึ้น โดยกำลังทหารซึ่งส่วนใหญ่ นำมาจากพวกเร่ร่อน ต้นกำเนิดของราชวงศ์ออตโตมานมีความคล้ายคลึงกับรัฐอื่น ๆ ที่ยิ่งใหญ่อีกสองรัฐซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน คือ รัฐของราชวงศ์ซาฟาวิยะห์ในอิหร่าน และรัฐมุสลิมในอินเดีย การสร้างแบบแผนการปกครองที่มั่นคงและยั่งยืน อำนาจทางทหารแบบรวมศูนย์ และการจัดการแบบข้าราชการทำให้สามารถเก็บภาษี รักษากฎหมาย และกฎระเบียบต่าง ๆ ที่มีอยู่เหนือดินแดนอันกว้างใหญ่ได้เป็นเวลายาวนาน จักรวรรดิออตโตมานเป็นหนึ่งในโครงสร้างทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งชาวตะวันตกรู้จักดี นับตั้งแต่จักรวรรดิโรมันแตกสลาย จักรวรรดิออตโตมานได้ปกครองยุโรปตะวันออก เอเชียตะวันตก และส่วนใหญ่ของแถบมัฆริบ (ดินแดนตะวันตกของโลกอิสลามในแอฟริกาเหนือ) (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส์ รุทเวน, 2553, หน้า 315-328)

หลักจริยธรรมทางสังคมและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานความเข้มแข็งของจักรวรรดิออตโตมานได้เสื่อมสลายลงในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ราชวงศ์ออตโตมานได้ดำรงอยู่และรุ่งเรืองเป็นเวลา 500 ปี และได้ปกครองประเทศในบริเวณตะวันออกกลาง 300 ปี (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส์ รุทเวน, 2553, หน้า 380-381)

การเป็นอาณานิคม

คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นระยะที่จักรวรรดินิยมจากยุโรป คือ อังกฤษและฝรั่งเศส ได้เข้าครอบครองโลกอาหรับ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 อังกฤษทำลายอิทธิพลของฝรั่งเศสได้อย่างมากจากการที่อังกฤษได้ชมพูทวีป คือ อินเดียทั้งหมด แต่เดิมบริเวณ

ตะวันออกกลางตกอยู่ในอำนาจของจักรวรรดิออตโตมาน และจักรวรรดิเปอร์เซีย แต่เริ่มเปลี่ยนเมื่อฝรั่งเศสยึดอัลจีเรียได้ เมื่อ ค.ศ. 1830 การที่ชาติมหาอำนาจยุโรปเข้ามา มีอิทธิพลโดยอาศัยเครื่องมือทางเศรษฐกิจ คือ การขยายการค้า การหาตลาดในดินแดน ตะวันออกกลาง และสร้างประตูไปสู่ตะวันออกไกล ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เศรษฐกิจ ที่สำคัญจึงตกเป็นของชาวยุโรป เช่น บริษัทสุเอซ การรถไฟ ถนน คลอง โทรเลข มีการส่งวัตถุดิบ ไปยังยุโรปแทนที่จะสร้างโรงงานแปรรูปขึ้นในท้องถิ่น รวมถึงการที่ ชาวยุโรปได้ค้นพบน้ำมัน Petroleum ในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง โดยที่ ชาวท้องถิ่นได้รับประโยชน์น้อยมาก (สุรพล ราชภัณฑารักษ์, สุรพันธ์ ทัฬหสุวรรณ์ และ พนมพร อนุรักษ์, 2523, หน้า 14)

ลัทธิชาตินิยม

เมื่อโลกอาหรับมุสลิมตกอยู่ในสมัยแห่งรัฐชาติตั้งแต่ ค.ศ. 1939 เป็นต้นไป โดยเฉพาะการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้โครงสร้างของอำนาจในโลกเปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นความพ่ายแพ้ของฝรั่งเศส ภาวะด้านการเงินของสงคราม การเกิดขึ้นของ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตในฐานะมหาอำนาจ ได้นำไปสู่การสิ้นสุดการปกครอง ของอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศอาหรับทั้งหลาย การปกครองของอังกฤษถูกแทนที่ โดยรัฐบาลต่าง ๆ และความคิดที่เด่นอยู่ในช่วง ค.ศ. 1950 และ ค.ศ. 1960 เป็นเรื่องของ ลัทธิชาตินิยมอาหรับที่ปรารถนาให้มีการรวมตัวอย่างใกล้ชิดของประเทศอาหรับต่าง ๆ รวมทั้งการเป็นเอกราชจากประเทศมหาอำนาจ กล่าวได้ว่า จุดสูงสุดของลัทธิชาตินิยม อาหรับได้เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 และอิสลามยังมีความสำคัญ ในการผสมผสานความคิดต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดลัทธิชาตินิยมของประชาชนที่ขยายไป กว้างไกล นำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นอิสลามของนักสมัยนิยมหรือ ของขบวนการภราดรภาพมุสลิม (Muslim Brothers) ล้วนมีกลิ่นอายของลัทธิชาตินิยม ความคิดแบบอิสลามเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในแต่ละประเทศ อาจกล่าวได้ว่า ในโลกอาหรับมุสลิมการพัฒนาชาติบ้านเมืองมีความความสัมพันธ์กับความคิดทาง ศาสนาและพลังทางศาสนามีความสัมพันธ์กับหลักทั่วไปของความยุติธรรมทางสังคม

ที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อัล-กุรอานอย่างชัดเจน (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีสุ รุทเวน, 2553, หน้า 18-20)

ในช่วงที่ประเทศมุสลิมพยายามปลดแอกตัวเองให้พ้นจากชาวต่างชาติ ผู้นำมุสลิมหลายคนได้อาศัยความรู้สึกและความสำนึกที่มีต่ออิสลามเป็นจุดปลุกเร้าให้คนมุสลิมลุกขึ้นต่อต้านมหาอำนาจตะวันตก โดยอ้างว่าเป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องอิสลาม และเรียกร้องให้มุสลิมร่วมกันต่อสู้ ซึ่งใช้ได้ในหลายประเทศ (บรรจง บินกาชัน, 2522, หน้า 184) รวมถึงส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความรู้สึกเป็นชาตินิยมของประชาชนมาจากความคิดเรื่อง “โลกที่สาม” คือ มีต้องการจะผูกมัดตัวเองอยู่กับฝ่าย “ตะวันตก” และฝ่ายคอมมิวนิสต์ “ตะวันออก” ส่วนประกอบที่สอง คือ ความคิดในเรื่องเอกภาพของชาวอาหรับ นั่นคือ ความคิดที่ว่ารัฐอาหรับที่ได้รับเอกราชใหม่ ๆ มีวัฒนธรรมร่วมกันและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ตลอดจนผลประโยชน์ร่วมกัน การรวมกันดังกล่าวไม่เพียงแต่จะทำให้มีอำนาจร่วมกัน ได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งเอกภาพทางจริยธรรมระหว่างประชาชนและรัฐบาล ที่จะทำให้รัฐบาลมีความชอบธรรมและมั่นคง ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกรวมเข้ามาในขบวนการของประชาชนในแถบมัชริบ สถานการณ์ของการต่อสู้เพื่อต่อต้านปกครองของฝรั่งเศสนำไปสู่การสร้างขบวนการชาตินิยมต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างกว้างขวาง (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีสุ รุทเวน, 2553, หน้า 606-608)

ในการเรียกร้องสู่ลัทธิชาตินิยมอาหรับและเอกภาพ สิ่งที่สำคัญเป็นพิเศษ คือระบบ “สังคมนิยมอาหรับ” เป็นระบบที่อยู่ครึ่งทางระหว่างลัทธิมาร์กซิสต์และลัทธิทุนนิยม อันหมายถึง ความสูงสุดแห่งผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลและการควบคุมชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของวิถีทางแห่งการผลิต สังคมนิยมอาหรับมีแนวคิดในการควบคุมทรัพยากรโดยรัฐบาลเพื่อผลประโยชน์ทางสังคม การผลิตและการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยอาศัยการเสียภาษีและการจัดหาบริการสังคม ลัทธิสังคมนิยมอาหรับมีแนวคิดที่ว่าสังคมทั้งหมดชุมนุมอยู่รอบ ๆ รัฐบาลซึ่งแสวงหาผลประโยชน์เพื่อคนทั้งมวล แนวความคิดนี้ถูกนำเสนอใน “กฎบัตรแห่งชาติ” ซึ่งประกาศใน ค.ศ. 1962 แนวคิดประชาธิปไตยทางการเมืองได้รับการประกาศว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้หากปราศจากประชาธิปไตยทางสังคม ลัทธิสังคมนิยมอาหรับมีความสำคัญ

และเกี่ยวข้องกับหน้าที่ประชาชนเป็นเจ้าของการคมนาคม การบริการสาธารณะ ธนาคาร บริษัทประกันภัย อุตสาหกรรมขนาดกลางและใหญ่ และที่สำคัญ คือ การค้าต่างประเทศ ควรจะมีความเท่าเทียมกันแห่งโอกาส รวมทั้งการดูแลสุขภาพและการศึกษาเพื่อทุกคน ทั้งบุรุษและสตรี จะต้องสนับสนุนการวางแผนครอบครัว การแบ่งแยกระหว่างชนชั้น ควรจะถูกกละเลย เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ (อัลเบิร์ต เฮราณี และมาลีสรูทเวน, 2553, หน้า 613-615)

ศาสนาอิสลามและการเมือง

ศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่สามารถเชื่อมรัฐอาหรับต่าง ๆ ในตะวันออกกลางให้มีความมั่นคงร่วมกันและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ถึงแม้จะมีนิกายและแนวคิดหลายแนวคิด เพราะเหตุที่ว่าอิสลามไม่ใช่เป็นแต่เพียงศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นวิถีทางดำเนินชีวิตด้วย คือ มุ่งประสงค์ที่จะกำหนดแนวทางการดำรงชีวิตของมุสลิม และเป็นไปในเชิงบังคับแตกต่างกันกับศาสนาอื่น ๆ (อับดุลลาห์ อัลมะนูน อัชชะหฺรอร์ดี, 2515, หน้า 22-26) ศาสนาอิสลามมิได้มีจุดหมายที่ได้กำหนดเพียงข้อบัญญัติทางศีลธรรมคือทางจิตใจเพียงอย่างเดียว แต่ได้กำหนดสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วย คือ สถาบันต่าง ๆ กฎข้อบังคับ (institutions and laws) กำหนดหน้าที่ของชาวมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติภารกิจทางศาสนา กฎหมายเกี่ยวกับการสมรส หย่าร้าง ทรัพย์สิน การสืบทอดมรดก กฎเกณฑ์ทำสงคราม การรักษาสันติภาพ และที่สำคัญที่สุด คือ ความเป็นพี่น้องกัน (brotherhood) ซึ่งมีบทบาทเป็นอย่างมากในทางการเมือง (สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และคนอื่น ๆ, 2523, หน้า 12)

ชาวมุสลิมในโลกอาหรับส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจแห่งคำรัสของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ คือพระคัมภีร์อัล-กุรอาน บรรดาผู้ที่ยอมรับอิสลามได้จัดตั้งชุมชน (umma) ขึ้นมา พระคัมภีร์อัล-กุรอานสอนว่าผู้ที่กระทำความดีและปฏิเสธสิ่งที่ต้องห้ามเป็นผู้ศรัทธาในพระเจ้า บุรุษและสตรีจึงสร้างความสัมพันธ์อันถูกต้องมิใช่กับพระเจ้าเท่านั้น แต่ต้องสร้างความสัมพันธ์ต่อกันและกันด้วย ดังที่ศาสดาได้กล่าวว่า จงรู้เถิดว่ามุสลิมทุกคนเป็นพี่น้องกัน การรักษาสัจธรรมที่ส่งผ่านโดยตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปยัง

คนอีกรุ่นหนึ่งนั้นเป็นความสำคัญทางวัฒนธรรมของอิสลาม ทั้งนี้ ในโลกมุสลิมจะมี นักวิชาการทางศาสนา คือ อุละมา (ulama) อยู่ ณ ใจกลางแห่งชนผู้ยอมรับคำสอนของ ศาสดามุฮัมมัด อุละมาเป็นผู้ซึ่งรู้ในพระคัมภีร์อัล-กุรอาน และกฎหมาย เป็นผู้ ที่สืบทอดแนวทางของซิลซิละฮ์ (silasila) หรือห่วงโซ่ที่ขยายจากศาสดาไปจนถึงสุดโลก (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส รุทเวน, 2553, หน้า 18)

สำหรับระบบการเมืองอิสลามถูกกำหนดด้วยหลัก 3 ประการดังนี้

(1) เอกภาพของพระเจ้า (2) ความเป็นศาสดาของมุฮัมมัด และ (3) ระบบคาลิฟะฮ์ (Caliphate) (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส รุทเวน, 2553, หน้า 216)

หลักเอกภาพของพระเจ้า หมายถึง ความเชื่อที่ว่า พระเจ้าเพียงพระองค์เดียว เท่านั้นที่ เป็นผู้ทรงสร้าง เป็นผู้อภิบาล และเป็นเจ้าของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล พระองค์เท่านั้นเป็นผู้ที่มีอธิปไตยสูงสุด พระเจ้าเท่านั้นที่มีสิทธิในการบัญชาและสั่งห้าม ดังนั้น มนุษย์จึงไม่มีสิทธิอันใดที่จะกำหนดหน้าที่บนแผ่นดินให้แก่ตนเอง หรือให้ผู้อื่น กำหนด สิทธิทั้งหมดเป็นของพระเจ้า หลักการนี้ครอบคลุมถึงแนวคิดเกี่ยวกับอธิปไตย ทางการเมือง และกฎหมายของมนุษย์เช่นกัน พระเจ้าเท่านั้นที่ เป็นผู้ปกครอง และ พระบัญชาของพระองค์เท่านั้นที่เป็นกฎหมาย

หลักความเป็นศาสดาของมุฮัมมัด ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางของพระเจ้ากับ มวลมนุษย์ ชาวมุสลิมได้รับสองสิ่งเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนบุคคลและ ส่วนรวม นั่นคือ (1) พระคัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พระเจ้าได้บัญญัติกฎหมายของ พระองค์ไว้อย่างสมบูรณ์ และ (2) อำนาจหน้าที่ของศาสดามุฮัมมัดในการตีความ พระคัมภีร์อัล-กุรอาน กล่าวคือ หลักการใหญ่ ๆ ทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องระบบชีวิตนั้น พระคัมภีร์อัล-กุรอานได้กำหนดไว้ ส่วนรายละเอียดของการปฏิบัติศาสดามุฮัมมัด เป็นผู้ชี้แจงและแสดงให้ดู ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้รวมกันเรียกตามภาษาของอิสลามว่า “ซารีอะฮ์” หรือกฎหมายอิสลาม

ระบบคาลิฟะฮ์ หมายถึง ระบบ “การเป็นตัวแทน” ในอิสลาม มนุษย์มีฐานะ เป็นตัวแทนของพระเจ้าบนพื้นแผ่นดิน ตัวแทนในที่นี้หมายถึง ตัวแทนแห่งคุณธรรม และอำนาจของพระองค์ซึ่งมีสิทธิที่จะใช้อำนาจหน้าที่ของพระเจ้าบนพื้นแผ่นดินนี้ ภายใต้อาณัติที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ เมื่ออิสลามกล่าวว่า “มนุษย์คือตัวแทน

(คาลิฟะฮ์) ของพระเจ้าบนพื้นพิภพ” รัฐที่ตั้งขึ้นตามหลักการนี้ จึงถือว่าเป็นรัฐคาลิฟะฮ์ ภายใต้อธิปไตยของพระเจ้า จะต้องปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ และเจตนารมณ์ของพระเจ้า ให้ลุล่วงไปโดยการทำงานบนพื้นพิภพนี้ภายใต้ขอบเขตที่พระองค์ได้ทรงกำหนดไว้ใน ธรรมนูญของอิสลาม (บรรจง บินกาชัน, 2522, หน้า 165-168) การปกครองระบบ คาลิฟะฮ์ (หรือระบบอิหม่าม) มีส่วนประกอบอยู่สามประการ คือ อำนาจการสืบทอด โดยชอบธรรมต่อจากศาสดา อำนาจการกำกับกิจการต่าง ๆ ของโลก และอำนาจในการดูแลศาสนา

ความคิดทางการเมืองในจารีตของกฎหมาย มีการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครองที่ถือดาบกับอูละมาผู้ดูแลศาสนาดังกล่าวไว้ว่า โบราณที่ตกทอดมาว่า “ศาสนากับ ความเป็นกษัตริย์นั้นเป็นพี่น้องคู่กัน คนหนึ่งไม่อาจขาดอีกคนหนึ่งได้” เป็นที่ยอมรับ กันโดยทั่วไปว่าอำนาจย่อมได้มาด้วยดาบและจะเป็นอำนาจหน้าที่ ที่ถูกต้อง ชอบธรรม หากว่าอำนาจถูกใช้ไปเพื่อรักษาอารีฮะฮ์ไว้ เพราะฉะนั้น โครงสร้างของชีวิตที่มี คุณธรรมและที่เจริญแล้ว คือ ผู้ปกครองจะต้องส่งเสริมศาสนยุดิธรรม ให้ความเคารพต่อ อูละมาและปกครองด้วยการปรึกษาหารือกับอูละมาภายในขอบเขตของอารีฮะฮ์ ผู้ปกครองสามารถใช้รัฐศาสตร์เพื่อออกกฎหมายบังคับ ให้ความยุติธรรมในเรื่องของ อาชญากรรม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการของสังคม และความมั่นคงของรัฐ ในทางกลับกันอูละมาควรจะให้การยอมรับแก่สุลฏอนที่ยุดิธรรมตลอดไป โดยการแสดงออกด้วยการกล่าวชื่อของผู้ปกครองในการเทศนาในวันศุกร์ของทุกสัปดาห์ ให้มีการก่อรูปวัฒนธรรมของโลกอิสลามขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบนักปรัชญาชื่อ อัล-ฟะรอบี (al-Farabi) ได้นิยามถึงการตัดสินใจมาตรฐานของรัฐต่าง ๆ ไว้ในหนังสือชื่อ อัล-มะดีนะฮ์ อัล-ฟาดิละฮ์ (al-Madina al-Fadila หรือความคิดของพลเมืองในเมืองที่มี คุณธรรม) ว่ารัฐที่ดีที่สุด คือ รัฐที่ปกครองโดยผู้ที่ป็นทั้งนักปรัชญาและศาสดาโดยผ่าน การติดต่อทั้งปัญญาและจินตนาการพร้อมกับความปรีชาซึ่งมาจากพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า ในทุกยุคทุกสมัย พระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกสมาชิกผู้หนึ่งจากเผ่าพันธุ์ของมนุษย์และ ทรงมอบคุณธรรมความดีและคุณธรรมแห่งกษัตริย์ขัตติยะให้แก่ผู้นั้น พร้อมทั้ง ทรงมอบหมายผลประโยชน์และความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่กษัตริย์เพื่อให้ทำหน้าที่ปกครอง เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด คือ ผู้ปกครองต้องฉลาด รอบรู้และมีความยุติธรรม เพราะเมื่อ

ขาดสิ่งเหล่านี้แล้ว การถือถนอม ความสับสนและความไร้ระเบียบจะแพร่ขยายออกไป ความเป็นกษัตริย์จะหายไปด้วย คาบของฝ่ายตรงข้ามจะถูกชกออกมาและใครที่มีมือที่แข็งแรงกว่าจะทำสิ่งที่ตัวเองต้องการทำ ในการที่จะกระทำสิ่งที่พระเจ้าทรงเลือกให้ ผู้ปกครองกระทำนั้น ผู้ปกครองจะต้องยืนอยู่นอกระเบียบต่าง ๆ ของสังคม ผู้ปกครองมิได้ถูกคัดเลือกมาโดยระเบียบสังคมแต่เป็นผู้ที่ได้รับตำแหน่งสืบทอดมาและไม่ต้องรับผิดชอบต่อระเบียบสังคมเหล่านั้น เพียงแต่ต้องรับผิดชอบต่อหิริโอดีปะของตนเองเท่านั้น และในวันแห่งการพิพากษาจะต้องรับผิดชอบต่อพระเจ้า ดังนั้น จึงควรมีการแยกแยะอย่างชัดเจนระหว่างผู้ที่ปกครองและผู้ถูกปกครอง กษัตริย์และเจ้าหน้าที่ของพระองค์ควรจะอยู่ห่างออกมาจากผลประโยชน์ที่ตนเองกำหนดไว้ (อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส รุทเวน, 2553, หน้า 217-221)

กฎหมายและอุละมา

อัลเบิร์ต เฮรานี และมาลีส รุทเวน (2553, หน้า 172-175) ได้กล่าวว่า กฎหมายชาริอะฮ์ได้รับการยอมรับจากชาวเมืองมุสลิมและได้รับการเชิดชูโดยบรรดาผู้ปกครองมุสลิมในฐานะที่เป็นผู้นำทาง ให้แนวทางที่ชาวมุสลิมควรปฏิบัติ มีการกำหนดรูปแบบสัญญาด้านพาณิชย์ และข้อจำกัดในเรื่องผลกำไรที่ชอบธรรม ความสัมพันธ์ของสามีและภรรยา การแบ่งปันทรัพย์สิน ผู้พิพากษาและผู้บริหารกฎหมายชาริอะฮ์ได้รับการฝึกฝนในมัดเราะฮะฮ์ (madrasas) อันเป็นโรงเรียนพิเศษ เรียกว่า กอฎี (qadi) กอฎีเป็นผู้ที่มีความสามารถในเรื่องทางอาญา ในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำบางอย่างที่ฝ่าฝืนพระคัมภีร์ อัล-กุรอาน กอฎีอาจจะตีความบทบาทของตนในฐานะของผู้ประนีประนอม คือมีความพยายามที่จะรักษาความสอดคล้องทางสังคม ด้วยการบรรลุถึงการแก้ปัญหาในเรื่องที่ขัดแย้งกันมากกว่าที่จะใช้กฎหมายที่เข้มงวดตามตัวอักษร กอฎีเป็นบุคคลสาธารณะที่เป็นศูนย์กลางของชีวิตในเมือง ซึ่งมีได้เพียงแต่บริหารกฎหมายเท่านั้น แต่ยังไม่รับผิดชอบต่อแบ่งทรัพย์สินของบุคคลที่สิ้นชีวิตตามกฎหมายในเรื่องการแบ่งมรดก และมีอำนาจอื่น ๆ ในการดูแลตามที่ได้รับมาจากผู้ปกครอง เช่น เป็นผู้สอน ผู้ตีความ และบริหารกฎหมายรวมทั้งผู้ที่ทำหน้าที่อื่น ๆ ทางศาสนาบางอย่าง เช่น ผู้นำละหมาดในมัสยิดหรือผู้เทศนาในการเทศน์วันศุกร์

กลุ่มชนชั้นที่มีความสำคัญอีกชนชั้นหนึ่งในสังคมเมือง คือ อุละมา ซึ่งเป็นผู้เรียนศาสนา ผู้พิทักษ์ระบบความเชื่อค่านิยมและการปฏิบัติร่วมกัน กลุ่มที่เป็นชนชั้นนำในเมือง คือ อุละมาระดับบน ได้แก่ ผู้พิพากษาในศาลใหญ่ ๆ ครูในโรงเรียนใหญ่ ๆ ผู้สอนศาสนาในมัสยิดหลัก ๆ ผู้ดูแลศาสนสถาน อุละมาชั้นสูงมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับชนชั้นนำในเมือง อาทิ พ่อค้าและช่างฝีมือชั้นเอกที่ได้รับความนับถือ เหล่าพ่อค้าต่างส่งบุตรไปรับการศึกษาจากนักวิชาการทางศาสนาในโรงเรียนเพื่อที่จะหาความรู้ภาษาอาหรับ พระคัมภีร์อัล-กุรอานและในเรื่องกฎหมาย พ่อค้าจำเป็นจะต้องมีอุละมาในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายเพื่อที่จะเขียนเอกสารทางการด้วยภาษาที่ถูกต้อง แก้ไขข้อพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์สินและดูแลการแบ่งทรัพย์สินหลังสิ้นชีวิต อาจกล่าวได้ว่าชนกลุ่มนี้คือผู้ที่ควบคุมทรัพย์สินส่วนมากของเมือง

การปฏิวัติอิหร่าน

ภัทรพร สิริกาญจน (2536ก, หน้า 136-137) ได้กล่าวว่า การปฏิวัติอิสลามครั้งใหญ่ในประเทศอิหร่านเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามที่แสดงให้เห็นถึงพลังของศาสนาว่ามีอิทธิพลมากเพียงใด การปฏิวัติครั้งนี้เกิดขึ้นเนื่องจากฝ่ายศาสนามีเจตนารมณ์ที่จะสถาปนาอิหร่านให้เป็นรัฐอิสลาม ทำให้ประเทศอิหร่านต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบที่มีกษัตริย์เป็นประมุขเป็นสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน เหตุการณ์ปฏิวัติอิสลามครั้งนี้ฝ่ายศาสนาสามารถนำมวลชนเข้าต่อต้านสถาบันกษัตริย์จนได้รับชัยชนะ เป็นการแสดงให้เห็นว่า พลังทางศาสนามีอิทธิพลมากจนถึงกับสามารถโค่นบัลลังก์กษัตริย์ชาห์ที่มีกองทัพและอาวุธอันเกรียงไกรลงได้อย่างเด็ดขาด (บรรจง บินกาชัน, 2522, หน้า 4) บุคคลสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ อะยาตุลลอฮ์ คอเมนี (ค.ศ. 1901-1989) คำว่า “อะยาตุลลอฮ์” แปลว่า พรจากพระเจ้า หรือของขวัญจากพระเจ้า เป็นตำแหน่งที่มีเกียรติทางศาสนา อะยาตุลลอฮ์ คอเมนีเกิดในเมือง โคมะฮิน เมื่อ ค.ศ. 1901 เดิมชื่อว่า รุซูลเลาะห์ เป็นนักการศึกษาและเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องอิสลามจำนวนมากทำให้ได้รับการยกย่องเป็นอะยาตุลลอฮ์ และเป็นผู้นำของศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์ในอิหร่าน อะยาตุลลอฮ์

คอมัยนี เป็นอัจฉริยะผู้คงแก่เรียน เป็นนักการศึกษาและอุทิศตนเองในการสอนศาสนาอิสลาม เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางในเรื่องกฎหมายอิสลาม คาราศาสตร์ ปรัชญา และ กวีนิพนธ์ เป็นอิหม่ามในศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์ นับถืออาลีซึ่งเป็นบุตรเขยของ ศาสดามุฮัมมัด โดยถือว่า อาลีสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากศาสดามุฮัมมัด อาลีกับผู้สืบทอดคนต่อ ๆ มาทุกคน เรียกว่า อิหม่าม (อิหม่าม แปลว่า ผู้นำ หรือผู้เป็นแบบอย่าง) อิหม่ามเป็นทั้งผู้นำการเมืองและผู้นำศาสนาของอิสลามนิกายชีอะฮ์ ซึ่งมุสลิมชีอะฮ์ จะถือว่าอิหม่ามเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ ปราศจากความผิดบาปทั้งหมด เป็นผู้ได้รับพระปัญญาของพระเจ้ามีพระเจ้าเป็นผู้นำทางให้ นอกจากนั้นอิหม่ามยังเป็นผู้รักษากฎและเป็นผู้รู้ความจริง ของคำสอนเพียงผู้เดียว มุสลิมชีอะฮ์ทุกคนจึงต้องอุทิศตนปฏิบัติตามคำสอนของอิหม่ามอย่างเคร่งครัด

อิหม่ามคอมัยนีมีบทบาทอย่างมากในการต่อต้านราชวงศ์ปาเลวีตั้งแต่ ค.ศ. 1930 เนื่องจากมีความคิดเห็นว่า พระเจ้าซาห์และพระราชวงศ์ปาเลวีเป็นข้ารับใช้มหาอำนาจตะวันตกและพระเจ้าซาห์พยายามปรับประเทศให้เดินตามแนวตะวันตก

การต่อต้านพระเจ้าซาห์แห่งอิหร่าน ทำให้อิหม่ามคอมัยนี ถูกจับเมื่อ ค.ศ. 1963 ต่อมาจึงได้ลี้ภัยไปตุรกีและอิรัก ภายหลังได้ถูกขับไล่ออกจากอิรักใน ค.ศ. 1978 จึงได้ลี้ภัยไปอยู่ปารีส ขณะที่อยู่ในปารีสได้ทำการรณรงค์ต่อต้านพระเจ้าซาห์และเรียกร้องให้ชาวอิหร่านต่อต้านพระเจ้าซาห์ได้สำเร็จ จนกระทั่งพระเจ้าซาห์ต้องหนีออกนอกประเทศ และอิหม่ามคอมัยนีได้กลับอิหร่านใน ค.ศ. 1979 ในฐานะผู้นำการปฏิวัติอิสลามที่สามารถกำจัดอารยธรรมตะวันตกในอิหร่านได้ ในปีเดียวกันนี้ อิหม่ามคอมัยนีได้ทำการต่อต้านอำนาจของอเมริกาโดยการเรียกร้องให้ฝูงชนชาวอิหร่านเข้ายึดสถานทูตอเมริกันในกรุงเตหะราน และจับตัวประกันชาวอเมริกัน 53 คนในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1979 อิหม่ามคอมัยนีได้จัดทำรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ทำให้อิหม่ามคอมัยนีเป็นผู้นำของอิหร่านตลอดชีวิต

การปฏิวัติอิสลามเป็นการประสานศาสนากับการเมืองเข้าด้วยกันตามความเข้าใจของอิหม่ามคอมัยนี ดังรายงานจากการสัมมนาอัจฉูระหว่างประเทศในครั้งหนึ่งว่า อิหม่ามคอมัยนีเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ว่า ศาสนาและการเมืองจะต้องไม่แยกจากกัน การเมืองเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา และเชื่อว่า ศาสนาจะไม่เป็นรูปแบบ

ที่สมบูรณ์ เว้นเสียแต่ว่าศาสนาจะดำเนินบทบาททางการเมืองเป็นผลสำเร็จเสียก่อน การชุมนุมทางศาสนาของมุสลิมจะมีการเมืองรวมอยู่ ซึ่งไม่สามารถที่จะแยกการเมือง จากความคิดทางศาสนาได้ มิเช่นนั้นแล้ว ศาสนาจะไม่สามารถสร้างแรงบันดาลใจ และ จะสูญเสียความหมายในด้านการปฏิรูปสังคม

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า การปฏิวัติอิสลามเป็นขบวนการทางศาสนาอิสลามที่ สามารถแปรหลักคำสอนทางศาสนาไปสู่ความเคลื่อนไหวทางการเมืองและก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรอิสลามและรัฐอิสลาม

การปฏิวัติอิสลามสำเร็จได้เพราะสิ่งที่ประชาชนอิหร่านต้องการมิใช่แต่การจะล้ม ระบบกษัตริย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังต้องการสถาปนารัฐอิสลามด้วย ความสำคัญ ของอิสลาม คือ อิสลามมิใช่เป็นเพียงศาสนา แต่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของอิสลาม อิสลาม เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ทุกอย่างก้าว เป็นทั้งกฎระเบียบของการอยู่ ร่วมกันในสังคม ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องเศรษฐกิจ การปกครอง กฎหมาย วัฒนธรรม จริยธรรม วิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกแขนงสาขา โดยมี พระคัมภีร์อัล-กุรอาน และแบบอย่างคำสอนของศาสดามุฮัมมัดเป็นธรรมนูญสูงสุด อิสลามเป็นระบบของสังคมที่ไม่ได้แยกศาสนจักรออกจากอาณาจักร กล่าวคือ มิได้แยก กิจการทางศาสนาออกจากกิจการทางโลก การปฏิบัติเป็นไปตามพระบัญชาของพระเจ้า ไม่ว่าจะในด้านการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม จริยธรรมและอื่น ๆ ถือ เป็นการแสดงความภักดี หรือการเคารพสักการะต่อพระเจ้าเหมือนกับที่มุสลิมต้องปฏิบัติ ศาสนกิจภายในมัสยิดเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ อิสลามจึงไม่ปฏิเสธอำนาจรัฐ ตรงกันข้ามกลับถือว่า อำนาจอรัฐเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะ การมีอำนาจอรัฐเป็นสิ่งที่ ทำให้สามารถนำกฎหมายอิสลามมาบังคับใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติเพื่อที่จะนำมนุษย์ ไปสู่เป้าหมายแห่งการอยู่ร่วมกันโดยสันติของคนในสังคม และรัฐต่อรัฐตามที่อิสลาม กำหนดไว้ ศาสดามุฮัมมัดมิได้ปฏิเสธอำนาจอรัฐแต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าภายหลังจากที่ ได้สถาปนารัฐและปกครองด้วยกฎหมายอิสลาม โดยมีพระคัมภีร์อัล-กุรอานและ

คำสอนของศาสดาเป็นบรรทัดฐานในการปกครอง อาณาจักรอิสลาม มีการประกาศใช้ พระคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นธรรมนูญสูงสุด ในขณะที่ศาสดามุฮัมมัดเป็นผู้นำแห่ง อาณาจักรอิสลาม ได้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำทางฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักรไปพร้อมกัน ในยามที่บ้านเมืองสงบจะออกเผยแผ่ศาสนาอิสลาม เป็นผู้นำในการน้อมสการ ในยามศึก จะออกรบกับศัตรูผู้มารุกรานเยี่ยงทหารอื่น ในยามเมื่อสิ้นสุดการศึกจะกลับมาทำหน้าที่ เป็นผู้บริหารบ้านเมือง ทำหน้าที่เป็นพ่อของลูก เป็นสามีที่ดีของภรรยา ตลอดจนทำงาน ทุกอย่างแม้กระทั่งรีดนมแพะและปะชุนเสื้อผ้า ทั้งหมดที่ศาสดามุฮัมมัดได้ปฏิบัติไป ล้วนเป็นสิ่งที่อิสลามได้วางแนวทางไว้ให้แก่มนุษยชาติปฏิบัติทั้งสิ้น อิสลามไม่มีเส้น จิตขั้นระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร โดยทั้งสองส่วนจะต้องผนึกรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน อย่างมีเอกภาพตั้งแต่ในส่วนบุคคล ในสังคม ตลอดจนรัฐ อิสลามจึงไม่มีสถาบันสงฆ์ ไม่มีนักบวช ไม่มีพระหรือฆราวาส แต่ในบุคคลเดียวกันจะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ทั้งสองอย่าง อิสลามถือว่าการเมืองเป็นเรื่องที่จำเป็น “รัฐ” กับ “การเมือง” เป็นเรื่องที่ แยกขาดจากกันไม่ได้ แต่ต้องรวมกัน เช่นเดียวกับมนุษย์ที่จะต้องประกอบไปด้วยส่วนที่ เป็นร่างกายและจิตวิญญาณ จิตวิญญาณที่บริสุทธิ์สามารถทำให้มนุษย์ดีได้ฉับใด การเมืองที่ดีจะทำให้รัฐดีด้วยฉับนั้น (บรรจง บินกาซัน, 2522, หน้า 159-165)

ประชาธิปไตยแบบอิสลาม

จุดเริ่มต้นของประชาธิปไตยแบบอิสลาม คือ ประชาชนทุกคนในสังคมอิสลาม มีสิทธิและอำนาจแห่งการเป็นตัวแทนของพระเจ้า มนุษย์ทุกคนจึงมีความเท่าเทียมกัน สำหรับตัวแทนที่จะเข้ามาทำหน้าที่บริหารกิจการของรัฐต้องได้รับการแต่งตั้งขึ้น ตามเจตนารมณ์ของประชาชน และอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลมีแต่เพียงใช้อำนาจแทน ประชาชนที่แต่งตั้งตนขึ้นไปเท่านั้น ความคิดเห็นของประชาชนจะเป็นเด็ดขาดใน การแต่งตั้งรัฐบาล เมื่อใดที่ประชาชนไม่ไว้วางใจจึงต้องสละตำแหน่งหน้าที่นั้นทันที นี่คือ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบของอิสลาม ประชาธิปไตยแบบอิสลามแตกต่างกับ ประชาธิปไตยแบบตะวันตก คือ ประชาธิปไตยแบบตะวันตกวางรากฐานอยู่บนแนวคิด ที่ว่าธิปไตยเป็นของประชาชน ส่วนประชาธิปไตยแบบอิสลามวางรากฐานอยู่บน

หลัก “ตัวแทน” ของประชาชน ในประชาธิปไตยแบบตะวันตกอธิปไตยอยู่ที่ประชาชน แต่ประชาธิปไตยแบบอิสลามอธิปไตยอยู่ที่พระเจ้าและประชาชนเป็นตัวแทนของพระองค์ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก ประชาชนเป็นผู้สร้างกฎหมายเอง แต่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบอิสลาม ประชาชนต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎหมาย (ชารีอะฮ์) ที่พระเจ้าประทานให้โดยผ่านทางศาสดามุฮัมมัด จะเห็นได้ว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก รัฐบาลจะปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของประชาชน ส่วนในระบอบประชาธิปไตยแบบอิสลาม รัฐบาลและประชาชนทั้งหมดจะต้องปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของพระเจ้า ผู้ซึ่งมิได้มีผลประโยชน์แก่ชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของมนุษย์ทั้งหมดสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยแบบอิสลามเป็นการยอมจำนนต่อกฎหมายของพระเจ้าและใช้อำนาจนั้นตามพระบัญชาของพระองค์ที่ทรงกำหนดไว้ รัฐอิสลามจึงมิได้มีขึ้นเพื่อการบริหารการเมืองเพื่อบรรลुकความต้องการของประชาชนหมู่หนึ่งหมู่ใดเท่านั้น หากแต่ว่ารัฐอิสลามเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในอันที่จะสร้างความสันติสุขให้แก่สังคมมนุษย์ อิสลามจึงกำหนดหลักการสำหรับรัฐไว้เป็นการเด็ดขาดว่า รัฐจะต้องวางนโยบายการเมืองบนพื้นฐานแห่งความยุติธรรม ซึ่งอิสลามได้กำหนดสิทธิให้แก่มนุษย์ทั่วทั้งโลกไว้แล้ว ไม่ว่าจะมนุษย์คนใดจะอยู่หรือมิได้อยู่ในรัฐอิสลาม เลือดเนื้อของมนุษย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะยอมเสียไม่ได้หากปราศจากเหตุผลที่สมควรหรือสุจริตจริง ๆ อิสลามมีข้อห้ามกดขี่สตรี เด็ก และคนชรา คุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ามาเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากจากประชาชน จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในหลักการของอิสลามเป็นอย่างดี มีความยำเกรงต่อพระเจ้า และมีคุณธรรม การออกกฎหมายในรัฐอิสลามจะดำเนินภายในกรอบของธรรมนูญแห่งอิสลาม (ชารีอะฮ์) นั่นคือ คำบัญญัติของพระเจ้าและคำสอนของศาสดา ซึ่งจะต้องถือเป็นมาตรฐาน รัฐอิสลามทั้งหมดใช้พระคัมภีร์อัล-กุรอาน และแบบอย่างคำสอนของศาสดามุฮัมมัดเป็นธรรมนูญในการปกครองประเทศและในขณะเดียวกันมุสลิมทุกคนจะถือสองสิ่งนี้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วย ดังนั้น ระบบของสังคมอันประกอบไปด้วยวัฒนธรรม จริยธรรม ระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนระบบครอบครัวจึงต้องเป็นไปตามที่ธรรมนูญแห่งอิสลามได้กำหนดไว้ สิ่งใดที่เป็นของต้องห้าม สิ่งใดที่เป็นของอนุมัติสำหรับมนุษย์ อิสลาม

ได้บ่งบอกไว้แจ้งชัดแล้วในพระคัมภีร์อัล-กุรอาน (บรรจง บินกาซัน, 2522, หน้า 169-172)

สรุปได้ว่า ศาสนาอิสลามมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการรวมชาติอาหรับ ที่กระจัดกระจายในดินแดนอาระเบียให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ ผู้ที่ก่อตั้งศาสนา คือ พระนบีมุฮัมมัด ศาสนาอิสลาม รุ่งเรืองด้วยการขยายอำนาจไปยังดินแดนอิรัก เปอร์เซีย อียิปต์ แอฟริกาภาคเหนือ และในที่สุดเข้ายึดครองสเปนได้ ในการขยายอำนาจและเผยแผ่ศาสนาไปนอกดินแดนอาระเบียนั้น มูลเหตุทางเศรษฐกิจและทางการเมืองสำคัญมาก เนื่องจากอาหรับต้องการจะเข้าไปครอบครองดินแดนซึ่งอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินแดนอาระเบียที่กันดาร แห้งแล้ง และประกอบกับในขณะนั้นบรรดาประเทศเพื่อนบ้านกำลังอ่อนแอ จึงเป็น โอกาสให้อาหรับเข้าครอบครองได้โดยง่าย ชนชาติต่าง ๆ ในตะวันออกกลางเป็นผู้ที่เลื่อมใสในศาสนาและรักท้องถิ่นของตน โดยมีที่พึ่งทางใจ คือ ศาสนาอิสลาม และที่พึ่งทางกาย คือ หมู่บ้าน ชุมชน ดังนั้น การอบรมสั่งสอนลูกหลานจึงเน้นในเรื่องความรักศาสนาและถิ่นที่อยู่ นี่คือ ที่มาแห่งลัทธิชาตินิยมที่พร้อมจะอุทิศตน เพื่อสร้างสมอำนาจเกียรติยศและความเจริญให้แก่บ้านเมือง ในช่วงแห่งการตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรป ก่อนสงคราม โลกครั้งที่หนึ่ง ลัทธิชาตินิยมขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากตุรกีผ่านเข้าไปในบรรดารัฐอาหรับ ทำให้มีการตื่นตัวอย่างมากมายในรัฐอาหรับเพื่อต้องการปลดแอกจากอังกฤษและฝรั่งเศส ศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่เชื่อมรัฐอาหรับต่าง ๆ ในตะวันออกกลางให้มีความมั่นคงร่วมกัน และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ถึงแม้จะมีนิกายและแนวคิดหลายแนวคิด เพราะเหตุที่ว่าอิสลามไม่ใช่เป็นแต่เพียงศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นวิถีทางดำเนินชีวิตอีกด้วย คือ มุ่งประสงค์ที่จะกำหนดแนวทางการดำรงชีวิตของมุสลิมตลอดไป และเป็นไปในเชิงบังคับ ศาสนาอิสลามมิได้กำหนดแต่เพียงข้อบัญญัติทางศีลธรรมคือทางจิตใจแต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้กำหนดสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วย คือ สถาบันต่าง ๆ กฎข้อบังคับ (institutions and laws) กำหนดหน้าที่ของมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติภารกิจทางศาสนา กฎหมายเกี่ยวกับการสมรส หย่าร้าง ทรัพย์สิน การสืบทอดมรดก กฎเกณฑ์ในการทำสงคราม การรักษาสันติภาพ และที่สำคัญที่สุด คือ ความเป็นพี่น้องกัน (brotherhood) มีบทบาทเป็นอย่างมากในทางการเมือง ฉะนั้น อิสลามจึงมีลักษณะเป็น

การเมือง อิสลามเป็นกฎข้อบังคับเช่นเดียวกับกฎหมาย ซึ่งใช้บังคับแก่มุสลิมเป็นเสมือนองค์การทางนิติบัญญัติทางสังคมและทางครอบครัว ซึ่งมีที่มาจาก พระคัมภีร์อัล-กุรอาน อิสลามมีบทบาททางสังคม เช่น การกำหนดให้มุสลิมทุกคนทำบุญให้ทาน จนกระทั่งแบ่งปันทรัพย์สินเงินทองจากผู้ที่มีมั่งคั่งไปสู่ผู้ยากไร้ ซึ่งถือกันว่าเป็นที่มาของสังคมนิยมแบบอิสลาม ด้านบทบาททางการเมือง หลักคำสอนของศาสนามุสลิมทั้งหมด คือ หลักความเสมอภาค (equality) มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันต่อพระพักตร์พระอัลลอฮ์ ยึดหลักภราดรภาพ (fraternity) และหลักเสรีภาพ (liberty) ในการปกครองด้วย ในสมัยที่ประเทศต่าง ๆ ในตะวันออกกลางพยายามปลดแอกตัวเองให้พ้นจากชาวต่างชาติ ผู้นำมุสลิมหลายคนได้อาศัยความรู้สึกและความสำนึกที่มีต่ออิสลามเป็นจุดปลุกเร้าให้คนมุสลิมลุกขึ้นต่อต้านชาวตะวันตกโดยให้เหตุผลว่า เป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องอิสลาม พร้อมทั้งเรียกร้องให้มุสลิมต่อสู้ ซึ่งได้ผลเป็นส่วนใหญ่ เพราะประชาชนเข้าใจว่าตนกำลังอยู่ในสงครามกับพวกนอกศาสนา ประชาชนจึงสนับสนุนและพร้อมใจเข้าร่วมต่อสู้ เปรียบเสมือนการใช้อิสลามเป็นเครื่องกระตุ้นให้ประชาชนผินก้างกันต่อสู้กับปรปักษ์ที่เข้ามารุกราน ตัวอย่างของศาสนจักรอิสลามที่มีอำนาจเหนืออาณาจักรอย่างเด่นชัดที่สุด คือ การปฏิวัติอิสลาม ซึ่งประสบความสำเร็จได้เพราะสิ่งที่ประชาชนอิหร่านต้องการนั้น มิใช่แต่การจะล้มระบบกษัตริย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังต้องการให้สถาปนารัฐอิสลามขึ้นด้วย จากแนวคิดที่ว่าอิสลามมิใช่เป็นเพียงแค่ศาสนา แต่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของอิสลาม อีกทั้งอิสลามยังเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ทุกย่างก้าว ตลอดจนเป็นทั้งกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันในสังคมการเมือง โดยมีพระคัมภีร์อัล-กุรอาน และคำสอนของศาสนามุสลิมทั้งหมดเป็นธรรมนูญสูงสุด ทั้งธรรมนูญชีวิตและธรรมนูญการเมือง

จะเห็นได้ถึงความสำคัญของศาสนจักรในรัฐอิสลาม โดยที่ความสัมพันธ์ของศาสนจักรกับอาณาจักร มีความชัดเจนในลักษณะที่ศาสนจักรมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรอิสลามในทุกด้าน ความสัมพันธ์ของศาสนจักรอิสลามกับอาณาจักรสอดคล้องกับแนวคิดความสัมพันธ์ของศาสนจักรกับอาณาจักรที่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะขัดแย้ง (conflict) เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยกันหรือขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์ซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างพยายามช่วงชิงอำนาจกัน หรือทำ

ลักษณะครอบงำซึ่งกันและกัน และในท้ายที่สุดความสัมพันธ์ได้แปรเปลี่ยนเป็นลักษณะที่ไม่มีเส้นขีดขั้นระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร แต่ทั้งสองจะผนึกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างมีเอกภาพนับตั้งแต่นั้นในส่วนบุคคล ในสังคม ตลอดจนรัฐ เพราะอิสลามถือว่าการเมืองเป็นเรื่องที่จำเป็น “รัฐ” กับ “การเมือง” เป็นเรื่องที่ยกขาดจากกันไม่ได้ แต่จะต้องรวมกัน ดังนั้น อิสลามจึงเป็นระบบของสังคมที่ไม่แยกศาสนจักรออกจากอาณาจักร กล่าวคือ มิได้แยกกิจการทางศาสนาออกจากกิจการทางโลก ทุกสิ่งที่ปฏิบัติ นั้นไปตามพระบัญชาของพระเจ้าไม่ว่าจะในด้านการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม จริยธรรม และอื่น ๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในเอเชีย

ในการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในยุโรป ในวันออกกลาง กับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในเอเชีย จะพบว่า การที่ศาสนจักรในตะวันตกและในวันออกกลางมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรอย่างชัดเจน มีความแตกต่างกับศาสนจักรในเอเชียที่ไม่เคยมีแม้แต่ครั้งเดียวที่ศาสนจักรจะใช้อิทธิพลเหนืออาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมในพุทธศาสนามีแต่สนับสนุนเกื้อกูลและช่วยประคับประคองอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงตลอดมาทุกยุคทุกสมัย (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 112)

ในกรณีที่ประเทศเกิดภาวะวิกฤติทางสังคมจากภัยสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกมาก่อน เช่น อินเดีย ศรีลังกา ได้เกิดขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่โดดเด่นขึ้นมา อาทิ การต่อสู้ของมหาตมะ คานธี ซึ่งเป็นนักศาสนาที่ต่อสู้จนสามารถกอบกู้เอกราชให้อินเดียสำเร็จ และขบวนการสรรโวทัย (Sarvodaya) นำโดยอริยรัตนะ (Ariyaratne) ในประเทศศรีลังกา ที่พยายามประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมและการเมือง เป็นตัวอย่างของขบวนการต่อสู้ที่พยายามนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคมและการเมืองในเอเชียดังต่อไปนี้

มหาตมะ กานธี

มหาตมะ กานธี (Mahatma Gandhi) เป็นนักปรัชญาการเมืองของอินเดีย เกิดเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1869 (พ.ศ. 2412) ที่เมืองปอร์พันทระ (Porbandar) รัฐกาธิยวาร์ (Kathiawar) ในครอบครัวของวรรณะแพศย์ (พีชเชอร์, 2531, หน้า 14) กานธีเป็นนักศาสนา นับถือสัจจะ (truth) การไม่เบียดเบียน (non violence) และความรัก (love) เป็นชีวิตจิตใจ กานธีได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจและวิญญูณให้แก่ขบวนการกู้อิสรเสรีภาพ (the freedom movement) ของอินเดีย อาวุธที่ใช้ คือ การไม่ให้ความร่วมมือ และการไม่นิยมความรุนแรง/อหิงสา (non-cooperation and non-violence) ในปี ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463) กานธีได้รับเลือกให้เป็นประธานาธิบดีของอินเดีย กานธีได้ใช้ขบวนการไม่ร่วมมือเข้าต่อสู้กับการปกครองของอังกฤษในประเทศอินเดีย กานธีได้ประกาศสงครามอิสรภาพของอินเดีย เมื่อปี ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) ผู้นำระดับสูงของสภาองเกรสรวมทั้งกานธีถูกจับ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง พรรคกรรมกร (Labor Party) ในอังกฤษชนะการเลือกตั้ง รัฐบาลพรรคกรรมกรประกาศให้อิสรภาพแก่ประเทศอินเดีย ดังนั้นประเทศอินเดียจึงได้รับเสรีภาพ (freedom) เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1947 (พ.ศ. 2490) ภายใต้การนำของกานธี (นิโคลสัน, 2540, หน้า 23) กานธีได้นำศาสนามากำกับการเมืองและเป็นแนวทางปฏิบัติงาน กานธีนำแนวคิดจากหลายศาสนามาประพุดิปฏิบัติ เพราะกานธีถือว่าศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่ดีที่สุด

ศาสนากับการเมือง (religion and politics)

ศาสนาของกานธีเป็นศาสนาแห่งสัจจะ (truth) ไม่มีความรุนแรง ถืออหิงสา (non violence) มีแต่ความรักและความเมตตา (love) กานธีตำหนิการแบ่งศาสนากับการเมืองให้แยกจากกัน กานธีถือว่าศาสนากับการเมืองเป็นเพียงด้านที่แตกต่างกันสองด้านในตัวเหรียญเดียวกัน (religion and politics as two different sides of the same coin) กานธีจึงมีความเห็นว่า ศาสนากับการเมืองจะไม่แยกจากกันเปรียบเทียบรูปร่างกับจิตวิญญาณจะต้องอาศัยกัน ดังนั้น การเมืองและศาสนาจึงต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความสำคัญของศาสนาต่อการเมืองในทัศนะของกานธี คือ หนทางไปสู่การช่วยเหลือให้

พินัย เป็นการต่อสู้อย่างต่อเนื่องเพื่อประเทศชาติและมนุษยธรรม โดยการอยู่อย่างสันติ
ทั้งกับมิตรและศัตรู ดังนั้น ความรักชาติจึงเป็นเวทีของการเดินทางไปสู่เสรีภาพและ
สันติภาพอย่างสมบูรณ์ จะเห็นได้ว่า ไม่มีการเมืองใดที่ขาดศาสนา เพราะศาสนาอำนวย
ประโยชน์ให้การเมือง การเมืองที่ปราศจากศาสนา คือ การขูดหลุมแห่งความตาย เพราะ
การเมืองนั้นจะทำลายจิตวิญญาณของมนุษย์ (Andrews, 1930, p. 338)

สำหรับคานธี ศาสนา หมายถึง ความศรัทธาและการปกครองด้วยศีลธรรม
อันเป็นระเบียบเรียบร้อยของเอกภพ ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับศีลธรรม (morality) ที่สามารถ
ปฏิบัติได้และเป็นสากล คานธีได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพทางการเมือง (political
freedom) ไว้ว่า สำคัญอยู่ที่การทำให้รัฐและสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข
(non-violent state and non-violent society) แนวคิดปรัชญาของคานธีได้จากศาสนาฮินดู
พุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา โดยพระคัมภีร์ภควัทคีตาของศาสนาฮินดูให้หลักสัจยะ
และปัญญา พุทธศาสนาให้หลักอหิงสา คือ การไม่เบียดเบียน การไม่ถือวาระณะ
การไม่จองเวร การเสียสละ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ความสงบ ความมัธยัสถ์ ภราดรภาพ
และวิมุตติธรรม ซึ่งดำเนินการตามอริยมรรคมีองค์แปด ส่วนคริสต์ศาสนาให้
หลักการดำเนินชีวิตเพื่อผู้อื่น เป็นผู้รับความจริงเหนือชีวิต สอนให้รักมนุษยชาติ
ไม่เบียดเบียนกัน (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2532, หน้า 121)

รัฐปรัชญาของคานธี (gandhian's political philosophy)

คานธีได้อธิบายหลักการหรือปทัสถานแห่งรัฐปรัชญาที่นักปกครองควรประพฤติ
ปฏิบัติเอาไว้ เพื่อให้ศีลธรรมของบุคคลและของสังคมดีขึ้น หลักการเหล่านี้ คือ สัจจะ
(truth) การไม่นิยมความรุนแรงหรือที่เรียกว่าอหิงสา (non-violence) และการนับถือ
หลักธรรมเป็นมรรควิธี

ทฤษฎีสัตยาเคราะห์ (theory of satyagraha)

มหาตมะ คานธีบัญญัติคำว่า “สัตยาเคราะห์” ขึ้นใช้เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2449
เพื่อปฏิบัติการต่อต้านกฎหมายของรัฐบาลแห่งทรานสวาลในแอฟริกาใต้ ในครั้งนั้น
รัฐบาลซึ่งเป็นชาวอังกฤษ (เพราะอังกฤษปกครองแอฟริกาใต้ อินเดีย และประเทศอื่น ๆ

ในอาณานิคม) ได้ประกาศว่า จะออกกฎหมายบังคับชาวอินเดียที่มีอายุ 8 ปีขึ้นไป ในทรานสวาเลียให้มีบัตรประจำตัว ซึ่งจะทำให้ชาวอินเดียถูกแยกออกจากชนกลุ่มอื่นและ ถูกเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม และถ้าชาวอินเดียฝ่าฝืนจะถูกเนรเทศหรือถูกจำคุก คานธีได้ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์โดยปฏิญาณว่า จะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายฉบับนั้น ถึงแม้จะต้องตาย และเรียกร้องให้ชาวอินเดียทุกคนที่อยู่ในแอฟริกาได้ปฏิบัติตาม คานธีจึงถูกเรียกตัวไปเป็นคนแรกในฐานะขัดกฎหมาย แต่ศาลตัดสินให้รับโทษเบาที่สุด คือ จำคุก 2 เดือน ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์เป็นความเชื่อมั่นในความจริงอันเป็นอมตะ หรือพลังแห่งความจริงอันเป็นพลังของพระเจ้า แม้ว่าคานธีจะนับถือศาสนาฮินดู แต่พระเจ้าของคานธีมีความหมายเป็นสากล เป็นพระเจ้าของศาสนาทุกชนชาติ ความเชื่อมั่นในพลังแห่งความจริงทำให้มีความมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคและการถูกบีบบังคับจากสิ่งภายนอก ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์มีแนวปฏิบัติเป็นอหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ไม่ใช่ความรุนแรง มีเมตตา และจริงใจ เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามสำนึกในความรับผิดชอบชั่วดีด้วยตนเอง การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทุกครั้งของคานธี แม้แต่ในครั้งที่สำคัญที่สุด คือ การทำให้อังกฤษให้อกราชแก่อินเดีย คานธีได้ใช้การต่อสู้ด้วย ปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ ด้วยความเชื่อมั่นในพระเจ้า สันติวิธี อหิงสา และการอดอาหารด้วยความสงบ สำหรับคานธี ความเชื่อมั่นในองค์สัตย์จริงของ พระเจ้าเป็นเจ้าและศาสนาเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกประเภทของมนุษย์ ศาสนาจึง ไม่อาจแยกจากการเมือง สังคม และอื่น ๆ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2536ก, หน้า 133-134)

ทฤษฎีไม่นิยมความรุนแรง/อหิงสา (การนิยมสันติ) (theory of non-violence)

การไม่นิยมความรุนแรง/อหิงสา (การนิยมสันติ) เป็นกฎของมวลมนุษยชาติ เช่นเดียวกับการนิยมกระทำอะไรอย่างรุนแรงนั้น เป็นกฎของสัตว์ป่าที่ดุร้าย สำหรับ คานธี สัจจะเป็นกฎอันสูงสุด แต่อหิงสาเป็นหน้าที่อันสูงสุด อหิงสา หมายถึง ความพยายามที่จะไม่ยอมใช้ความรุนแรง

แนวทางอหิงสา

แนวทางอหิงสา คือ แนวทางการ ไม่นิยมความรุนแรง ยึดในสัจจะและความกล้าหาญซึ่งเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ มหาตมะ คานธี ได้พูดถึงความแตกต่างกันของกติกากอหิงสาและหิงสาเช่นเดียวกับความตรงกันข้ามของการนิยมความรุนแรงและไม่นิยมความรุนแรง (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 250-252)

ในเรื่องระบอบการปกครอง มหาตมะ คานธี มีความเห็นว่า ภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย คนที่อ่อนแอที่สุดควรจะได้รับ โอกาสเช่นเดียวกับคนที่แข็งแรงที่สุด ภาวการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ นอกเสียจากอหิงสาหรือสันติวิธี สำหรับความเป็นธรรมในสังคม แม้ในผู้ที่ต่ำต้อยที่สุดจะเกิดขึ้น โดยใช้กำลังไม่ได้ และผู้ที่ได้รับความไม่เป็นธรรมที่ต่ำต้อยที่สุดจะสามารถแก้ไขความไม่เป็นธรรมได้ด้วยวิธีการแห่งอหิงสา ซึ่งได้แก่วิธีการร่วมมือกันไม่ใช้กำลัง (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 336)

หลักการสวราช

หลักการสวราช มีแนวคิดว่า ประชาธิปไตยที่แท้จริง หรืออีกนัยหนึ่ง คือ สวราชของประชาชนจะเกิดขึ้น ไม่ได้ด้วยวิธีการแห่งอัสถัย์และการใช้กำลัง ความจริงที่มนุษย์จำนวนมากยังมีชีวิตอยู่ในโลก ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า โลกมิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งพลังอาวุธ หากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งพลังความสัตย์และความเมตตา (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 337) การบรรลุถึงสวราชได้ คือ การฝึกรบรรมประชาชนให้มีความสามารถที่ควบคุมและกำหนดการปฏิบัติงานของผู้ที่มีอำนาจปกครองบ้านเมือง (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 342)

สวราชอาจหมายความว่า เป็นขบวนการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ โดยการชำระล้างและสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ตนเอง เพราะฉะนั้นในการต่อสู้เพื่อสวราช จึงไม่มีการใช้กำลังหรือการบังคับไม่ว่าจะรูปแบบใด (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 346)

มหาตมะ คานธี ต้องการก่อตั้งขบวนการฮินดูสวราช เป็นขบวนการเพื่อปลดปล่อยเสรีภาพของประชาชนชาวฮินดูอินเดียขึ้น ขบวนการฮินดูสวราชมีจุดมุ่งหมายที่

จะให้ชาวอินเดียทำการปกครองตนเองด้วยรูปแบบประชาธิปไตย ซึ่งมาจากพื้นฐานของสังคมในอินเดียเอง โดยไม่พึ่งพิงอยู่กับระบบการเมืองหรือการปกครองของรัฐบาล ฮินดูสวราชจะเป็นไปไม่ได้ หากในหมู่บ้านแต่ละแห่งมิได้เกิดคามสวราชขึ้น คามสวราชคือ พื้นฐานในการปกครองตนเองในชุมชนหน่วยย่อยที่สุด ได้แก่ ระดับหมู่บ้าน คามสวราชประกอบด้วย คามสภา (สภาหมู่บ้าน) ปกครองตนเองในหมู่บ้านของตน

หลักการสวเทศี

หลักการสวเทศี หมายถึง กลุ่มของผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ขบวนการนี้เรียกว่า ขบวนการสวเทศี (swadeshi) คือ ขบวนการส่งเสริมให้มีการผลิตในครัวเรือนเพื่อใช้เองในประเทศ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนที่เกิดจากความอ่อนแอของอุตสาหกรรมภายในประเทศ ซึ่งในความช่วยเหลือตนเองได้โดยขบวนการสวเทศีนี้ ก่อให้เป็นกลุ่มที่เรียกร้องการปกครองตนเองและสิทธิต่าง ๆ ที่ควรจะได้รับโดยไม่คำนึงถึงว่า จะได้มาในเร็ววัน หรืออาจจะใช้เวลายาวนาน เป็นที่กล่าวกันว่าไม่มีสิ่งใดจะสามารถขัดขวางขบวนการสวเทศีได้ เพราะขบวนการนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่ทางศาสนา เพื่อเพื่อนร่วมชาติ ซึ่งทุกคนต้องทำหน้าที่อย่างดีที่สุด ฉะนั้นการซื้อผ้าที่ผลิตโดยเพื่อนร่วมชาติมีความหมายถึงการต่อชีวิตเพื่อนให้อยู่รอด ค้ายที่ปั่นแล้วสำหรับทอผ้าอาจจะมาจากต่างประเทศ แต่แรงงานเป็นของประชาชนในชาติ ทำให้ประชาชนยังได้รับส่วนหนึ่งหรือแม้แต่หนึ่งในสามของกำไร และจะช่วยในการยังชีพให้ประชาชนอยู่รอดได้ต่อไป (กรรณา กุศลาสัย และเรื่องอุไร กุศลาสัย, 2523, หน้า 333)

ฉะนั้น ความคิดของมหาตมะ คานธี ในเรื่องจุดมุ่งหมายของรัฐ คือ การให้สวัสดิการแก่ทุก ๆ คนโดยถ้วนหน้ากัน ไม่เหมือนแนวคิดแบบประโยชน์นิยมของนักคิดตะวันตก คือ Bentham ที่มีแนวคิดของการให้ประโยชน์สูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด โดย มหาตมะ คานธี มีความเห็นว่าแนวคิดประโยชน์นิยมมีความคิดเกี่ยวกับความสุขทางวัตถุเท่านั้น ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์อันศักดิ์สิทธิ์ของสวรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขของคนจำนวนมากทำให้เกิดการละเลยคนส่วนน้อย นับว่าผิดจริยธรรม การคิดแบบประโยชน์นิยมเน้นในเรื่องของจำนวนไม่ใช่เน้นคุณภาพ จึงทำความเสียหายให้สังคมในที่สุด คานธีมีความเห็นชอบกับขบวนการสรร โวทัย สรุปลได้ว่า มหาตมะ คานธี

ต้องการให้จุดมุ่งหมายของรัฐ คือ สวัสดิการของประชาชนทุก ๆ คน แตกต่างกับแนวคิดของนักประโยชน์นิยมที่เห็นว่าจุดมุ่งหมายของรัฐ คือ ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด ในทัศนคติของมหาตมะ คานธี แนวคิดประโยชน์นิยมให้ความหมายต่อความสุขในแง่ของความสุขทางวัตถุธรรม ซึ่งความสุขสูงสุดทางวัตถุธรรมของคนจำนวนมากที่สุดฝืนกับกฎธรรมชาติอันเป็นกฎศักดิ์สิทธิ์ของโลก นอกจากนี้แล้ว ความพยายามที่จะให้ความสุขสูงสุดแก่คนมากที่สุดจะทำให้ละเลยคนส่วนน้อย นับได้ว่าผิดกฎเกณฑ์จริยธรรม (ชัยชนะ พิมานแมน, 2530, หน้า 32-33)

แนวคิดปรัชญาการเมืองของคานธี

แนวคิดเกี่ยวกับสังคมใหม่ของคานธี คือ การสถาปนาสังคมที่ไม่นิยมความรุนแรง ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจและทางการเมือง (decentralization of economic and political powers) ให้ขยายวงกว้างออกไป คานธีเป็นนักการเมืองที่ใช้หลักธรรมที่มีอยู่ในศาสนาหลายศาสนาใช้ในการปฏิบัติงานการเมือง โดยนำหลักธรรมที่มีอยู่ในหลาย ๆ ศาสนาผสมกลมกลืนกับอุดมการณ์ทางการเมือง เช่น หลักอหิงสา หลักสัจจะ หลักความรัก ความเมตตา หลักสันติ หลักไม่นิยมความรุนแรง หลักเสมอภาค หลักภราดรภาพ และหลักความยุติธรรม เหล่านี้ เป็นต้น มาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติงานการเมือง (ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 183-197)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะเด่นของแนวคิดทางการเมืองของคานธี คือ การทำให้พรรคองเกรสแปรรูปเป็นการเคลื่อนไหวของมวลชนอย่างแท้จริง ด้วยการใช้นิยัตินิยมทางศาสนาในการต่อสู้ โดยให้ความสำคัญกับบุคคล สังคม และรัฐตามแนวทางของประชาธิปไตยแบบสวราช ยึดถือการดำรงตนตามวิถีทางที่ถูกต้องในสัจจะของแนวสัตยาเคราะห์ และการเป็นไทแก่ตนเองตามโครงการสวเทสี ทำให้พรรคองเกรสได้รับการสนับสนุนจากคนอินเดียทุกชั้นวรรณะและทุกวงการในการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติที่แท้จริง และเมื่อพรรคองเกรสทำการต่อสู้กับอังกฤษด้วยวิธีอหิงสาจนได้รับเอกราชแล้ว คานธีมีความประสงค์ที่ยุบพรรคองเกรสเพื่อเปลี่ยนจากการรวมศูนย์อำนาจเป็นการกระจายอำนาจ มุ่งไปสู่การปกครองที่เรียกว่า

สวราช คือ การคืนอำนาจให้แก่ประชาชนเพื่อทำการปกครองตนเองมากกว่าที่จะให้รัฐเป็นผู้สั่งการ คานธีมุ่งที่จะนำระบบจริยธรรมมาใช้ในวงการเมือง ให้การเมืองเป็นเรื่องของการรับใช้มากกว่าที่จะเข้ามาคดโกงและกดขี่ การเมืองในทัศนะของคานธีจึงเป็นเรื่องของความสะอาดและสูงส่ง แต่คานธียังมีทันได้ปฏิบัติตามความคิดแต่ถูกลอบสังหารเสียก่อน

สรุปได้ว่า มหาตมะ คานธี มีความคิดว่า กติกาประชาธิปไตยและความหมายของประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ดีงามที่สุดในระบอบการปกครองของโลกปัจจุบัน ความหมายของประชาธิปไตยในทัศนะของคานธี เน้นผลประโยชน์ของทุก ๆ คน และทุก ๆ ฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน โดยใช้หลักการอหิงสาด้วยความสงบ สันติ กติกาประชาธิปไตยไม่ใช่เน้นที่เสียงข้างมาก แต่เป็นการประสานประโยชน์ระหว่างฝ่ายเสียงข้างมากกับฝ่ายเสียงข้างน้อย การจัดการให้สังคมเป็นประชาธิปไตยจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเริ่มต้นที่ตนเองด้วยความจริงใจ ไม่ใช่ความรุนแรง มีความรักที่สละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม ศรัทธาในความเสมอภาคของมนุษย์ คานธีได้เสนอแนวทาง สรรโวทัย ซึ่งเป็นแนวทางเพื่อสังคมประชาธิปไตย โดยหมู่บ้านเป็นประชาคมหลัก เน้นการประสานความดีงามทางจิตใจกับการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในการครองชีพ ปฏิเสธความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ซึ่งเน้นความรุนแรง โดยการปฏิบัติของชนชั้นกรรมาชีพ และการแทรกแซงของอำนาจรัฐต่อวิถีชีวิตประชาชนทั่วไป สรรโวทัยเป็นสังคมนิยมประชาชน ซึ่งปรารถนาที่จะสร้างสรรค์และพัฒนารูปแบบของชีวิตสังคมนิยม โดยความสมัครใจของประชาชน ไม่ใช่โดยการใช้อำนาจรัฐ ความหมายของศาสนาในทัศนะของมหาตมะ คานธีนั้น ไม่ได้หมายความว่าถึงศาสนาใด แต่เป็นพลังทางธรรมชาติ อันคงทนถาวรในธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งสามารถอธิบายได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ซึ่งตราบเท่าที่แต่ละคนมีความผูกพันในศาสนา คานธีมีความเห็นว่า จะเป็นประโยชน์ต่อครรลองการเมืองถ้าคนมีความศรัทธาต่อตนเองและต่อผู้อื่น

सररโวทัย

सररโวทัย (Sarvodaya) หรืออริยรัตนะ (Ariyaratne) เป็นอนาคาริกชาวศรีลังกา ที่ถือว่ามีบทบาทโดดเด่นในการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพุทธศาสนา เป็นแกนนำในการตั้งขบวนการसररโวทัย (Sarvodaya Movement) ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) วัตถุประสงค์ คือ ต้องการจะฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพุทธศาสนาในศรีลังกา บุคคลสำคัญที่ถือว่า มีอิทธิพลต่ออริยรัตนะและขบวนการसररโวทัย คือ มหาตมะ คานธี และอนาคาริก ธรรมปาละ อริยรัตนะได้ศึกษาทั้งแนวคิดของคานธีและเคยทำงานร่วมกับผู้สืบทอดอุดมการณ์ของคานธี คือ วินโอบะ ภาวะ (Vinoba Bhave) (Bond, 1996, p. 126) คำว่า “सररโวทัย” (सररพ + อุทัย หมายถึง ตื่นขึ้นพร้อมกัน ทั้งหมด) สำหรับแนวคิดของอนาคาริก ธรรมปาละ ที่ถือว่า มีอิทธิพลต่ออริยรัตนะ คือ แนวคิดในการครองตนเป็น “อนาคาริก” (ผู้ไม่ครองเรือน) การครองตนแบบนี้ทำให้ ธรรมปาละสามารถทำงานฟื้นฟูพุทธศาสนาในศรีลังกาและอินเดียได้อย่างคล่องตัว สำหรับมิติทางสังคมของพุทธศาสนา อริยรัตนะมองว่า การตีความคำสอนทางพุทธศาสนาไม่ควรจำกัดขอบเขตให้เหลือเพียงมิติทางจิตวิญญาณเท่านั้น เพราะการทำเช่นนี้ เท่ากับว่าเป็นการตีกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นเพียงเรื่องของโลกอื่นเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงพระพุทธเจ้าทรงมีคำสอนเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับปรัชญาสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับหลักธรรมที่อริยรัตนะมองว่า เป็นมิติทางสังคมของพุทธศาสนา คือ หลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น (Bond, 1996, p. 127)

ขบวนการसररโวทัยได้แบ่งความตื่นหรือความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายของขบวนการออกเป็น 6 ระดับ คือ ความตื่นระดับบุคคล (personality awakening) ความตื่นระดับครอบครัว (family awakening) ความตื่นระดับหมู่บ้าน/ชุมชน (village/community awakening) ความตื่นระดับชุมชนเมือง (urban awakening) ความตื่นระดับชาติ (national awakening) และความตื่นระดับโลก (global awakening) โดยรวมแล้ว คือ ความตื่นหรือความหลุดพ้นแบบคู่ขนาน (dual liberation) (Bond, 1996, p. 130) กล่าวคือ ทั้งความตื่นของปัจเจกบุคคลและความตื่นของสังคมต้องดำเนินไปควบคู่กัน โดยความตื่นของ

ปัจเจกบุคคลขึ้นอยู่กับความตื่นของสังคม ในขณะที่เดียวกัน ความตื่นของสังคมขึ้นอยู่กับความตื่นของปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกัน ดังที่อริยรัตนะได้กล่าวไว้ว่า อริยรัตนะจะไม่สามารถปลุกตัวเองให้ตื่นได้ถ้าไม่ได้ช่วยปลุกให้คนอื่น ๆ ตื่น ขณะเดียวกันคนอื่น ๆ ไม่สามารถตื่นได้ถ้าไม่ได้ช่วยปลุกให้อริยรัตนะตื่นเช่นกัน (Bond, 1996, p. 129) แนวคิดที่ว่า สวัสดิการประชาชนต้องเป็นสวัสดิการของประชาชนทั้งหมด ไม่ใช่เพียงแค่ของคนส่วนใหญ่ สรร โวทัยมีแนวคิดที่ จุดมุ่งหมายของรัฐ คือ การให้สวัสดิการแก่ทุก ๆ คน โดยถ้วนหน้า ต่างจากแนวคิดประโยชน์นิยม ที่คิดให้ประโยชน์สูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด แต่ไม่ใช่ของคนทั้งหมด

จะเห็นได้ว่า ขบวนการสรร โวทัย พยายามประยุกต์หลักพุทธธรรมมาแก้ปัญหาสังคมตั้งแต่สังคมระดับรากหญ้าจนถึงสังคมระดับประเทศ โดยที่สมาชิกรัฐสภา สรร โวทัย พยายามจะปลดปล่อยตนเองจากการติดอยู่ใน โลก โกรธ หลง และเป็นตัวจักรสำคัญในการปลดปล่อยหมู่บ้านและประเทศชาติ ตลอดจนปลดปล่อยโลกในที่สุด เป็นความคิดที่นำไปสู่ความพยายามจะปลุกประชาชนให้ตื่นขึ้นมาแก้ปัญหาของตัวเอง ด้วยพลังแห่งความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเมื่อเริ่มปลดปล่อยตนเองจาก โลก โกรธ หลง แล้วจะมองเห็นปัญหาของหมู่บ้าน และช่วยกันแก้ไขตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน เป็นพื้นฐาน จากนั้นขยายไปสู่ระดับชุมชนเมือง ระดับชาติ และระดับโลกในที่สุด

สรุปได้ว่า ทั้งในสังคมตะวันตก และตะวันออก หลักคิดทางศาสนา หรือ หลักธรรม มีความสำคัญในฐานะที่เป็นแนวคิดหลักของสังคม และการเมือง ศาสนาเป็นสิ่งที่กำหนดคุณค่า และเป้าหมายที่รัฐหรือผู้ปกครองควรบรรลุถึง ตลอดจนหลักเกณฑ์ และกรอบการปฏิบัติตัวของผู้ปกครอง อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมือง เป็นความสัมพันธ์เชิงปรัชญา กล่าวคือ ปรัชญาของศาสนาเป็นฐานความคิดที่สำคัญของปรัชญาการเมือง สิ่งที่แยกศาสนาออกจากการเมืองจึงเป็นเรื่องรูปแบบการเมือง และกระบวนการทางการเมือง ซึ่งอาศัยกฎหมาย กฎ ระเบียบต่าง ๆ อิทธิพลของศาสนาต่อการเมือง จึงเป็นอิทธิพลในแง่ความคิดมากกว่าในทางปฏิบัติ